

Joó András

A „NEMZET ARANYA”

A „Kállay Alap” története – tények és kérdőjelek

1944 februárjában Kállay Miklós, számolva a közeli német megszállás lehetőségével, egy igen nagy összegű célvagyon létrehozásáról hozott döntést. Az úgynevezett „Kállay Alap” a külföldre kényszerülő kormány, illetőleg külföldön létrejött nemzeti képviselőket céljait kívánta szolgálni, de ugyanúgy felhasználható lett volna a külföldre távozott kormányzó részére is.

A tanulmány arra tesz kísérletet, hogy különféle, eddig alig vagy egyáltalán nem ismert kútfők alapján rekonstruálja a Svájcban, aranyrudakban elhelyezett célvagyon sorsának alakulását, bemutatva az érintett szereplőket és azt, hogy a nagy értékű arany kezelése milyen problémákat vetett fel, összefüggésben Magyarország helyzetének alakulásával is.

A Kállay-émlékiratok margójára

Kállay Miklós emlékiratai nyomtatásban 1954-ben, angol nyelven láttak napvilágot az Amerikai Egyesült Államokban.¹ Kállay az emlékiratok ügyében sűrű levelezésben állt Bakách-Besseney Györggyel,² a Magyar Nemzeti Bizottmány külügyi bizottságának élén álló, ekkor már New Yorkban élő volt diplomatával. Valószínű, hogy a végleges angol szöveg kialakítására Bakách-Besseney is hatást gyakorolt, aki 1943–1944-ben a magyar béketapogatózások kulcsszereplője volt, megőrzött dokumentumait pedig Kállay rendelkezésére bocsájtotta. Ő és Kállay 1945 és 1954 között sűrűn írtak egymásnak, bizalmas hangnemben. A volt miniszterelnöknek az emigrációs politikába való bekapcsolódását Bakách-Besseney igyekezett egyengetni.³

¹ *Nicholas Kállay: Hungarian Premier. A Personal Account of a Nation's Struggle in the Second World War.* New York 1954.

² Báró Bakách-Besseney György (Bp., 1892. ápr. 14. – New York, 1959. febr. 19.) diplomata. 1920 márciusától szolgált a külügyminisztériumban. 1938. június 15-től 1941 nyaráig a belgrádi követség élén állt, 1941. július 27-től 1943. szeptember 10-ig Vichyben, ezután Bernben követ.

³ Bakách-Besseney György Kállay Miklóshoz, 1948. aug. 27. és dec. 21., 1949. jan. 6. és 22., 1952. jan. 10. és febr. 16., jún. 15., okt. 6., okt. 9., 1953. jún. 30. és júl. 2.; Kállay Miklós Bakách-Besseney Györgyhez, 1952. dec. 5., 1953. jún. 9. és szept. 9., valamint számos más irat: Kállay Gyűjtemény (Jósa András Múzeum, Nyíregyháza), Kállay Miklós irathagyatéka (jelzet, számozás nélkül) (a továbbiakban: KGY).

A memoár megjelenése nagyjából egybeesett azzal, hogy Kállay az Egyesült Államokba költözve politikailag újra aktívvá vált a nyilvánosság előtt.⁴ Számos megfontolás szolt ekkoriban amellet, hogy az emlékiratok írója bizonyos kérdésekről csupán óvatosan értekezzék, vagy egyes titkos lépéseinek a taglalását teljességgel mellőzze is. Az emigráció körülményei közt kifejtett „nemzeti politikát” anyagi értelemben alátámasztani kívánó tetemes célvagyonnak a létrehozása 1944 kora tavaszán, amely „Gstaad 6.9.99.” megjelöléssel került a Schweizerische Bankgesellschaft zürichi főintézetéhez, kétségkívül ez utóbbi körbe sorolható.⁵

Kállay Kristóf, a miniszterelnök legidősebb fia – a háborús évek alatt apja egyik személyi titkára – egy kedélyes asconai ház, a Casa Ametta vendége volt 1954 nyarán. Wettstein János⁶ nyugalmazott követ (Bakách-Besseney hivatali elődje Bernben) és felesége, báró Bornemisza Margit⁷ voltak a vendéglátók. Augusztus elején Kállay Kristóf rövid köszönő levelet intézett az egykori követhoz, akinek elküldte apja emlékiratainak egy példányát, a következő ajánló sorokkal: „Kérlek, fogadd szívesen tőlem, Te neki munkatársa voltál és biztosan meg fogod érteni az ő gondolatait, célját, ideáljait, amelyekért őt most is úgy jobb, mint baloldarlól támadják.”⁸

Ekkor több mint tíz éve nem volt már kapcsolat Kállay Miklós és Wettstein között, akik gyermekkoruktól fogva ismerték egymást.⁹ Wettstein kétségtelesen Kállay „munkatársaként” tekinthetett magára, de nem látta úgy, hogy e szerepében megbecsülést nyert volna. Az iránta mutatott bizalom megnyilvánulásának tekinthette azonban, hogy Bakách-Besseney berni követ és Vladár Ervin¹⁰

⁴ Lásd a 3. jegyz., illetve Bakách-Besseney György Kállay Miklóshoz, 1953. máj. 22. KGY. Utóbbi levél tudósít arról (Allen Dullesre hivatkozva), hogy Kállay amerikai vízumra „kedvező elintézetést nyert”, és itt olvashatók az emlékiratok címjavaslatai.

⁵ *Jó András: „Gstaad 6.9.99.”* – A svájci úgynevezett Kállay-féle aranyalap létrejöttének és kezelésének problémái – dokumentumok Wettstein János hagyatékából. In: Lymbus – Magyarságtudományi forrásközlemények. Bp. 2018. 661–722.; Kállay Miklós levele Bakách-Besseney Györgyhoz, 1944. febr. 10. Bakách-Besseney György iratai (1941) – 1943–1958, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) Családok, személyek, testületek és egyesületek iratai, személyi fondok: Bakách-Besseney György hagyatéka (1943–1958) (a továbbiakban: P 2066) 2. doboz 28. dosszié; Kállay Miklós Wettstein Jánoshoz, 1944. febr. 10. Wettstein János irathagyatéka, Bp. (a továbbiakban: WJH), jelenleg magánkézben (a hivatkozott levelek és fogalmazványok digitális másolatai a szerző birtokában vannak).

⁶ Westersheimi Wettstein János (Bp., 1887. jún. 20. – Locarno, 1972. okt. 21.) diplomata, a politikai tudományok doktora (1910) és a jogtudományok doktora (1912). 1939. szept. 16-tól 1943. szept. 10-én kelt felmentéséig berni követ. Lásd *Jó A.: Gstaad i. m.* 664–668.

⁷ Báró kásznói Bornemisza Margit (Csetény, 1887. júl. 23. – Locarno, 1971. ápr. 17.) 1933-ban kötött házasságot Wettstein Jánossal. Első férje Thyssen-Bornemisza Henrik volt.

⁸ Kállay Kristóf Wettstein Jánoshoz, 1954. aug. 7. KGY.

⁹ Lásd *Jó A.: Gstaad i. m.* 664.; Wettstein János Kállay Kristófhoz, 1954. aug.(?) WJH; A Budapesti II. ker. Kir. Egyetemi Katolikus Főgymnasium, s a vele kapcsolatos M. Kir. Ferenc József-Nevelőintézet évi értesítője az 1904–1905-iki tanévről. Franklin-Társulat, Bp. 1905. 55–56.

¹⁰ Vladár Ervin (Bánfalva, 1897. máj. 24. – Caracas, 1984. júl. 11.) diplomata, jogi doktor, 1942 nyarártól 1943. november 23-ig külügyminisztériumi különleges beosztásban dolgozott, majd genfi főkonzul.

genfi főkonzul mellett 1944. február 10-én kelt (de csak március 14-én kézhez vett) titkos magánlevelében a miniszterelnök őt is megbízta az említett nagy értékű alapnak a kezelésével.¹¹

Kállay Kristófhoz intézett válaszlevelében Wettstein köszönetet mondott a megküldött emlékiratokért, de hangsúlyozta, hogy – amiként sokat sejtetően fogalmazott – „tekintettel a tekintendőkre” nem fogadhat el „ilyen értékes” ajándékot. Ragaszkodott tehát a könyv árának, valamint a portókölségnek a megtérítéséhez. Az említettek leszögezése után a levélíró rátért a múlt kérdéseire, egyáltalán nem rejtve véka alá, hogy véleménye szerint a svájci szintéren 1944-ben elindított, politikai és morális természetű kötelezettségekkel járó akciónak a későbbiekben korántsem megfelelően varrták el a szálait. Wettstein követ alighanem megütközött azon – különösen a miniszterelnöktől 1944-ben kapott bizalmas felkérésének a tudatában –, amit az emlékiratok lapjain saját személyével kapcsolatban olvasott. Nem is mulasztotta el levelében ezeknek a szövegrészeknek felidézését. Megjegyzéseinek címzettje valójában Kállay Miklós volt, nem pedig Kállay Kristóf, aki azokat – külön legépelve – hamarosan eljuttatta apjához New Yorkba.¹²

Wettstein tíz esztendővel korábbra vonatkozó közlendőit tapintatos, baráti modorban vezette fel. Amint kiemelte, a miniszterelnök nem csupán iskolatársa, hanem „ifjúkori jóbarátja” is volt, aki irányában „mindig ennek megfelelő magatartást” tanúsított, ám nem tekinthette magát mégsem a „munkatársának”, mert a Kállay-kormány időszakára eső másfél év során – amíg a berni követség munkáját irányíthatta – „politikai utasítást” nem kapott, a svájci szintéren tett lépések pedig a háta mögött folytak. A továbbításra szánt érdemi levélrész, miután megerősítette az „Arany-alap kezelésére” adott megbízás pusztá tényét, már egy új bekezdésben tért ki az egykor vállalt megbízotti szerepre. Az a „körülmény” – írta Wettstein –, hogy „azóta soha többé nem keresett [tudniillik Kállay] velem kapcsolatot és tudomásom szerint olyanokkal működik szorosan együtt, akik iránt a legnagyobb bizalmatlanságra vannak igen nyomós okaim – szükségképpen kihat vele szemben való állásfoglalásomra is”. Ezután az emlékiratoknak a személyét érintő megállapításaira reflektált, s csak általánosságban tért vissza újra az Alap (a továbbiakban

¹¹ Joó A.: Gstaad i. m. 1. dok. 684–686., a példányokra lásd uo. 684. 121. jegyz.; Szilágyi Ágnes *Judit – Sáringer János*: Ifj. Horthy Miklós, a kormányzó kisebbik fia. Tanulmányok, dokumentumok. Bp. 2002. 247–249.

¹² Wettstein János Kállay Kristófhoz, 1954. augusztus WJH. (A Wettstein-hagyatékban a teljes levél fogalmazványa van meg, amelyen nem szerepel a nap megjelölése). A legévelt érdemi rész (dátum, címzett és aláírás nélkül) a nyíregyházi Kállay Gyűjteményben található. Az emlékiratok magyar kiadásában szerepel, hogy Wettstein „nem volt alkalmas”, ti. „a nyugati hatalmakkal való kapcsolatok felvételére”, mert róla német szimpátiát feltételeztek. Az angol változat fogalmazása negatívabban cseng (hardly a suitable person). *Kállay Miklós*: Magyarország miniszterelnöke voltam I–II. Bp. 1991. II. 142., vö. *Kállay, N.*: Hungarian Premier i. m. 385–386.

így, nagy kezdőbetűvel szerepel) kérdésére a következőképpen: „Vannak dolgok, melyeket – illetékes nemzeti fórum hiányában – még nem lehet a nyilvánosság előtt szóvá tenni. Egyszer azonban el fog jönni ennek az ideje is és akkor semmiféle tekintetek nem indokolhatják majd hallgatásomat, mert ez nemcsak jobb meggyőződéssel ellenkeznék, hanem egyúttal a közérdeket is sértené.”¹³

Wettstein és később családjának tagjai a vonatkozó dokumentumokat megővták az utókor számára. Ezek nélkül az Alap történetét jellemző kusza szálak kibontása nem lenne lehetséges. Az iratok mai birtokosa, Wettstein János (a diplomata, Miklós¹⁴ nevű testvérének, a FANTO Egyesült Ásványolajgyárak Rt. egykori vezérigazgatójának az unokája) a hagyaték tanulmányozását lehetővé tette e sorok írója számára, és hozzájárult az Alap keletkezéstörténetét részletesen dokumentáló iratok közléséhez is.¹⁵ Ugyanígy a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött Bakách-Besseney-hagyaték külön dossziéjában fekvő iratok, valamint a nyíregyházi Kállay Gyűjteményben található levelezés ismerete nélkül ma is csupán az emigráns sajtó pontatlan, gyakran ferdítő megállapításaira hagyatkozhatnánk e fontos, de kényes ügyben.¹⁶

Az Alap ügye és a magyar emigráció

1954-ben Wettstein megküldte Kállay Miklósnak még 1948. október 17-én kelt terjedelmes memorandumát, amelyben az Alap kezdeti „historikumát” taglalta. A már publikált Wettstein-memorandum (itt is hivatkozott) közlésein túlmutatóan tanulmányom célja az ügy személyes és politikai aspektusainak jobb megvilágítása.¹⁷

Kállay 1954-től szerepet vállalt a működését hivatalosan 1949. július 21-én az Egyesült Államokban megkezdő Magyar Nemzeti Bizottmányban, amelyet az

¹³ Uo. Vö. elküldött, gépelt változat, illetve Wettstein János Kállay Kristófhhoz, 1954. augusztus KGY.

¹⁴ Wettstein Miklós (Bp., 1892. ápr. 2. – Bp., 1974. jan. 28.) jogi doktor, cégvezető, pénzügyi szakember.

¹⁵ Wettstein János iratai a diplomata egyik unokaöccse, Wettstein Imre és az említett, ifjabbik Wettstein János érdemei révén maradtak fenn. Az iratok sorsát és az Alapra vonatkozó egyes dokumentumokat lásd *Joó A.*: Gstaad i. m. 661–722.

¹⁶ Például Kanadai Magyarság, 1953. október 3.; Amerikai Magyar Hang, 1953. október 19.; Hungária, 1953. július 10. és szeptember 4. A Hungáriában néhány nappal azután, hogy a lap felelős szerkesztője levélben érdeklődött Wettsteinnél az Alapról, „Világosságot az eltűnt svájci milliók ügyében!” címmel névtelen cikk jelent meg; állítólag az emigrációs „közélet” egyik „tekintélyes személyisége” írta. Wettstein János érdemi információkat nem volt hajlandó adni. Lásd Hungária, 1955. március 20.; Makra Zoltán Wettstein Jánoshoz, 1955. márc. 14., Wettstein János Makra Zoltánhoz, 1955. márc. 18. WJH; A Memorandum szövegét lásd *Joó A.*: Gstaad i. m. I. dok.

¹⁷ 1954-ben a memorandumához csatoltan Wettstein János dokumentumok másolatait is elküldte egykori megbízójának. A Memorandum két, egymástól lényegileg nem eltérő (kézíratos és gépelt) szövegét egybevetette e sorok írója. Lásd *Joó A.*: Gstaad i. m. I. dok. 675–683. Egy aláírás nélküli, eltérő (gépelt) példány található Horthy kormányzó emigrációs iratai közt, lásd Horthy család családi levéltára (Lewes, Nagy-Britannia Egyesült Királyság) II. fond: a család iratai, 5. családtagok levelezése 3. Horthy Miklós levelezése (Wettstein név alatt). Itt is egyező a dátum: 1948. okt. 17. (Az adatokért Bern Andreát illeti köszönet.)

emigráció akkori csúcsszerveinek tekinthetünk. A Bizottmányt és főként annak politikai döntésekben illetékességgel bíró Végrehajtó Bizottságát az 1947 kora nyarát követően emigrációba kényszerülő, az 1945 utáni időszakban még fontos szerepet játszó személyek dominálták. (Ha csak a legjelentősebb kettőre gondolunk, akkor Varga Béla és Nagy Ferenc nevét kell említenünk.)¹⁸ A magyar emigráció megosztott volt, a Bizottmány tevékenységét pedig befolyásolták a hidegháborús hírszerző szervezetek (főképp a CIA) akciói is. A tényleges működése addig nem is indulhatott be, amíg a formálisan társadalmi szervezetként megalakult – valójában a CIA irányítása mellett létrejött – Free Europe Committee (Szabad Európa Bizottság) meg nem kezdte a működését.¹⁹ Az amerikai hírszerzés hálóiba illeszkedtek egyes emigráns politikusok (közülük külön kiemelhető Eckhardt Tibor), akiknek személyes sorsát, lépéseit az amerikaiak által nekik szánt szerep befolyásolta. Az Alap kezelői közül ketten, Bakách-Besseney, valamint a Magyar Nemzeti Bank egykori vezértitkára, Radvánszky Antal²⁰ utóbb szerepet játszottak egyes titkos amerikai hálózatok részeként is.²¹

Az Alappal kapcsolatos kérdések bolygatása épp 1954-ben Kállay számára kifejezetten zavaró lett volna. Az alkotmányos, de rendkívüli helyzetekre vonatkozó egykori törvényi felhatalmazásra hivatkozva ki lehetett térni a kérdés részletes tisztázása elől. Bakách-Besseney például még azt is elutasította, hogy a Varga Béla által 1956-ban New York Állam Legfelsőbb Bíróságához – az Alap úgynevezett maradványát (kb. 1,2 millió svájci frankot) már 1947 áprilisa és 1949 augusztusa között őrző svájci bank – a Schweizerische Kreditanstalt ellen benyújtott keresetének ügyében nyilatkozzék a bíróság felé.²² Ez a tartózkodó hozzáállás azon a megfontoláson nyugodott, hogy az Alap (melynek jelentős része minden bizonnyal vagyonos magánszemélyek összegyűjtött adománya volt Chorin Ferenc koordinációja mellett) kormányfői rendelkezési alapnak minősült, amelynél – legalábbis elvileg – nem kellett tételes elszámolást adni, legfeljebb utólagosan, olyan legitim fórum előtt, amely 1954-ben nem látszott adottnak. Ekkoriban tehát nem úgy tűnt, hogy

¹⁸ A Bizottmány létrejöttéről és kezdeti működéséről lásd *Katalin Kádár Lynn: The Hungarian National Council / Hungarian National Committee Magyar Nemzeti Bizottmány / Magyar Nemzeti Bizottság 1947–1972*. In: *The Inauguration of Organized Political Warfare. Cold War Organizations sponsored by the National Committee for a Free Europe / Free Europe Committee*. Ed. Katalin Kádár Lynn. Saint Helena 2013. 238–245.

¹⁹ *Várdy Béla: Magyarok az Újvilágban. Az észak-amerikai magyarság rendhagyó története*. Bp. 2000. 477–479.

²⁰ Báró Radvánszky Antal (Radvány, 1908. nov. 6. – Yerres, Franciaország 1996. jún. 2.), bankszakember, közíró, Baranyai Lipót munkatársa, a Nemzeti Bank vezértitkára. Később Franciaországban élt. Az Új Hungária hetilap alapítója.

²¹ *Mark Stout – Katalin Kádár Lynn: 'Every Hungarian of any value to intelligence': Tibor Eckhardt, John Grombach, and the Pond. Intelligence and National Security* 31. (2016) 708–714.

²² Bakách-Besseney György Michael M. Platsmanhez a „Varga versus Credit Suisse” tárgyában, 1957. febr. 21. KGY.

az Alap felhasználásának vizsgálata törvényesen megvalósítható. Ebben nagy nézetkülönbség Wettstein és Kállay közt sem lehetett, eltekintve az ügy morális és személyes vonatkozásaitól. Előbbi a Bizottmányt nem tekintette jogilag illetékesnek, utóbbi pedig a kérdés feszegetését politikai okokból és óvatosságból nem látta tanácsosnak. Kállay Wettsteinhez intézett későbbi – egyben utolsó – levelében kategorikusan fogalmazott: „Leveledre érdemileg nem válaszolok.”²³

Wettstein a háború után őszinte hangú levelezést folytatott Barcza Györggyel, a korábban svájci központtal működő Követi Bizottság fejevel, aki az Alap kifizetéseinek rendszeres kedvezményezettje volt 1946 tavaszáig. A két régi diplomata gyorsan megtalálta a közös hangot, és értesüléseiket megosztották egymással.²⁴ Az alapkezelőkkel Barczának korábban elszámolási nézeteltérései támadtak, s negatív érzelmeinek Wettstein előtt – a rá egyébként jellemző – nyílt és keresetlen modorban adott hangot. 1948 októberében Wettstein egy Barczához intézett levelében pedig rögzítette, hogy az Alap ügyének részleteiről tájékoztatta Eckhardtot és Varga Bélát is.²⁵ Wettstein ugyanis még 1948. április 19-én feleségével az Amerikai Egyesült Államokba utazott, ahonnan csak július 16-án érkezett vissza Zürichbe. Ekkor lehetősége nyílt arra, hogy New Yorkban találkozzon az emigráció prominenseivel, így Eckhardttal és Vargával is. Az utazás célja azonban nem ez, hanem a feleség, Bornemisza Margit bárónő idős amerikai édesanyjának²⁶ meglátogatása volt. Wettsteinék idejüket főképp a massachussetsi Lenoxban töltötték. A megejtett találkozókra előzetes egyeztetés nélkül aligha kerülhetett sor.²⁷

A „régí világ” utasításainak értelmezése

„A régí világnak vége, az soha feltámadni nem fog” – foglalta össze a helyzetet naplójában Barcza 1944. december 31-én.²⁸ A háború legpusztítóbb szakasza azonban még csak ezután következett. 1946-ban, amikor a volt londoni követ és Wettstein

²³ Kállay Miklós Wettstein Jánoshoz, 1954. dec. 10. WJH.

²⁴ Barcza György Wettstein Jánoshoz, 1948. nov. 15. WJH.

²⁵ Barcza György Bartheldy Tiborhoz, 1946. ápr. 15.; Bartheldy Tibor Radvánszky Antalhoz, 1946. ápr. 15. Bakách-Besseney György irathagyatékáról készült mikrofilm (a továbbiakban: MNL OL X 10636) 53672. tekercs. Lásd még az említettekre és Barcza stílusára: Barcza György Wettstein Jánoshoz, 1948. nov. 15. WJH; *Barcza György: Diplomataemlékeim 1911–1945. Magyarország volt vatikáni és londoni követének emlékirataiból I–II.* Bp. 1994. II. 84.; Wettstein János Barcza Györgyhez írott levelének fogalmazványa, 1948. okt. 9. WJH.

²⁶ Mathilde Louise Price (Wilmington, Delaware, 1865. március 14.–1959. január 19.)

²⁷ Az utazás pontos dátumait ifj. Wettstein János közölte a szerzővel, és az általa őrzött hagyatékban fellelhető családi levelezés alapján tudhatók. Wettstein János Barcza Györgyhez (fogalmazvány), 1948. okt. 9. WJH. Vö. uo. *Wettstein János: Hazám szolgálatában 1944–1956. gépelt kézirat, Ascona, lezárásának dátuma: 1963. okt. 23. (címlapon: „A szerző kiadásában, kézirat gyanánt”), 32.*

²⁸ *Barcza György: Naplórészletek, 1938–1944.* Közreadja Bán D. András. 2000 8. (1996) 3. sz. 54.

közötti levélváltások megindultak, a két régi diplomatának egy merőben megváltozott nemzetközi helyzettel kellett szembenéznie. Barcza – mint 1946-ban kifejtette – „magánemberként”, a „magyar ellenzéktől” és persze Kállaytól kapott „titkos megbízatása” alapján ténykedett korábban. Kiutazása előtt abban egyeztek meg Kállayval, hogy saját belátása szerint dolgozhat. Ezután ellátták pénzzel is. Az ekkor kapott összeg a később létrehozott Alaptól független volt, de idővel, a Követi Bizottság élén állva, Barcza az Alap terhére is javadalmazást nyert.²⁹

Barcza anyagi ellátása jelentősebb, továbbá rugalmasabb lehetett más diplomatáékénál. 1946 áprilisában, amikor Wettstein már majdnem két éve nem tartozott az Alap aktív kezelői közé, és az alapkezelők a rendszeres kifizetéseket már le is zárták, Barcza nem csupán ahhoz ragaszkodott, hogy a számára megállapított illetményt (ami alapjárandóságként havi 2500 svájci frankot jelentett) az adott hónapban még biztosítsák, hanem járulékos költségeinek, amelyek bizonyos korábbi adói miatt keletkeztek, szintén elvárta a megtérítését. A könyvelési és kiutalási feladatokat ekkoriban végző Barthely Tibor³⁰ számára egy „ukáz” kiadását követelte tehát Bakách-Besseneytől, aki azonban visszautasította kérését, jelezve: az év március 31-ével a kifizetéseket lezárták. Ezután nem sokkal kezdődtek meg a tárgyalások az Alap maradékának visszaszolgáltatásáról Nagy Ferenc kormányfő képviselője (Gordon Ferenc)³¹ és az alapkezelők között. Állítólag más, Svájcban tartózkodó, korábban bizalmas megbízatást teljesítő, majd a Követi Bizottsággal kooperáló személyek is igyekeztek még az Alapból némi pénzhez jutni ekkoriban, de ők is sikertelenül.³² Így felmerült az 1946 tavaszán Svájcba visszatérő Tarr László korábbi MTI tudósító neve, akit 1948-ban, kémkedés vádjával a svájci hatóságok letartóztattak.³³

²⁹ 1943. ápr. 9-ei bejegyzés (Montreux) Uo. 48. Vö. *Barcza Gy.*: Diplomataemlékeim i. m. II. 100.; Barcza György Wettstein Jánoshoz, 1946. szept. 20., illetve Wettstein János Barcza Györgyhez, 1946. szept. 15. WJH.

³⁰ Barthely Tibor (1894–1969) diplomata. 1940-ben Csáky István kabinetfőnöke, 1941–1944-ig a külügyminisztérium elnöki osztályának vezetője.

³¹ Gordon (1945-ig Neuhaus) Ferenc (Bp., 1893. febr. 12. – Buenos Aires, 1971. aug. 18.) közgazdász, politikus. A Tildy- és a Nagy-kormány pénzügyminisztere (1945. nov. 15. – 1946. aug. 26.), 1946. augusztustól 1947. június eleji lemondásáig berni követ.

³² Barcza György Barthely Tiborhoz, 1946. ápr. 15.; Barthely Tibor Radvánszky Antalhoz, 1946. ápr. 15.; Barcza György Bakách-Besseney Györgyhez, 1946. ápr. 19. és máj. 7.; Bakách-Besseney György Barcza Györgyhez, 1946. máj. 2. Ez utóbbi levélből kiderül: Barcza több juttatást kapott annál, mint áprilisi járandósága lett volna. Lásd még Radvánszky Antalnak Bakách-Besseney Györgyhez írott bizalmas levelét, 1946. ápr. 17. MNL OL X 10636 53672. tekercs. (A levelek eredetije megtalálható: MNL OL P 2066 Bakách-Besseney György iratai (1941)–1943–1958, 3. doboz 36. dosszié, alább erre hivatkozunk. E forráshely tanulmányozásáért köszönetet mondok Gellért Ádámnak.

³³ Lásd az előbbi jegyzetben: Radvánszky Antal Bakách-Besseney Györgyhez, 1946. április 17. Tarr László (1907–1996) újságíróról lásd *Soltész Márton*: Egy „komoly nemzeti és kulturális ügy”. Nagy Péter, a műfordító és „irodalmi ügynök”. Irodalomtörténeti Közlemények 121. (2017) 603. Az információért köszönet mondok Ablonczy Baláznak.

Az Alap eredetileg felkért kezelői (Bakách-Besseney, Vladár és Wettstein), valamint a hármójuk közé rövidesen kooptált Radvánszky, a német megszállást követően, 1944. március 23-án megejtett találkozásuk után – elvben – azt is lefektették, miként javadalmazhatók a Sztójay-kormányt el nem fogadó úgynevezett „disszidensekhez” csatlakozott „egyéb, politikai működést kifejtő személyek”. E juttatások mértékét a „szakítás előtt” (értsd: a Sztójay-kormány hivatali működésének kezdete) az illető országban akkreditált követ „legjobb lelkiismerete szerint” határozhatta meg.³⁴ Ez a – hivatalos megerősítést nem nyert – előírányzott gyakorlat később személyek tágabb körének a javadalmazásához is elvezethetett.

Az Alap kezelésének elveiről és gyakorlati metódusairól, valamint az eszközölt kifizetésekről – bővebb források hiánya, illetőleg a meglévők szűkszávasága miatt – töredékes ismeretekkel rendelkezünk. Az említett 2500 svájci frank, Barcza György esetében, összhangban van azzal, amit az Alap eredeti kezelői – Magyarország német megszállását követően – lefektettek, de már ebben sem tudtak végleges egyezsége jutni. Ennek alapján a nem a korábbi szolgálati helyükön maradó vagy más országba távozott egykori követek alapjövedelmét havi 2000 svájci frankban határozták meg, amelyhez működési pótlék is járt volna, a politikai tevékenység támogatására. Ennek mértékét a meghatalmazottak a javadalmazott diplomata egyéni súlyához és aktivitásához mérten, saját mérlegelésük alapján határozhatták volna meg.³⁵

Az Alap létrehozásának és a felkért személyek későbbi jogszerű eljárásának az alapját a miniszterelnök 1944. február 10-én kelt, a kiszemelt alapkezelőkhöz egyidejűleg intézett levele képezte. Ehhez a levélhez egy úgynevezett reverzális is tartozott, ez olyan eljárási kikötéseket tartalmazott, amelyekre az alapkezelő három személynek előre kötelezettséget kellett volna vállalnia azáltal, hogy aláírtan visszajuttatja azt a kormányfőhöz. Az Alap elhelyezésére vonatkozó egyes részleteket is rögzítette a miniszterelnöki levél, de sem pontos összeget nem közölt, sem pedig az eredetileg a magyar királyi kormány részéről elhelyezett (így további lépésekig állami letétként kezelt) aranyrudak számáról vagy az azokat befogadó széfről bővebb információt nem tartalmazott. A svájci bankkal lebonyolított technikai lépésekhez is idő kellett. A feltételezhetően komplikált eljárást eredményező jogi lépések, az úgynevezett „felhatalmazási törvénynek” – mint a meghatalmazottakkal közölt jogi alapnak – a vonatkozó passzusaiából következtek (ezen a honvédelemről szóló 1939. évi II. tc. érthető).³⁶ A kiszemelt bankkal történő együttműködést

³⁴ *Jóó A.*: Gstaad i. m. 6. dok. 702.

³⁵ Uo. 700–702.

³⁶ A „felhatalmazási törvény” alatt az 1912. évi LXIII. tc. vált ismertté. A törvény helyébe az 1939. évi II. tc. lépett, melynek a 158. §-a szolgáltathatta a jogi alapot, kimondva: „A minisztérium a Magyar Nemzeti Bank, a Pénzügyi Központ és a m. kir. postatakarékpénztár ügyvitele és üzletvitele

szabályozó jogi megoldás részletei nem ismerhetők meg Bakách-Besseney vagy Wettstein hagyatékaiból. A „jogi konstrukció” – ahogyan arra felkérő levelében Kállay utalt – azért „rendszeresített”, hogy lehetővé tegye még „mélyreható rezsimváltás” esetében is az erre feljogosított személyeknek a letétbe helyezett érték egésze feletti szabad rendelkezését. A miniszterelnök megfogalmazásában „tekinthető összegű állami pénzek” kezelése történhetett meg így „magánjogi alapon”. Mindezek megvalósulásához a bankkal, azaz a Schweizerische Bankgesellschafttal is megfelelően előkészített megállapodásra volt szükség, a megbízottaknak pedig a bankhoz közös „kérelmet” kellett benyújtaniuk, hogy az Alap kezelésükbe átvehessen.³⁷ A részletekről a bank levéltárában végezhető kutatások nélkül csak találgatásokba bocsátkozhatunk. Lényeges (főképp a későbbi kötelezettségek értelmezése kapcsán), hogy a kényesebb természetű állami ügyek céljára szolgáló miniszterelnöki, úgynevezett rendelkezési alap terhére elkülönített célvagyonról volt itt szó, amit elvileg belátása szerint használhatott fel a kormány feje, s róla csak általánosságban, vagyis részletes, igazolt nyugták nélkül kellett számadást adni, indokolt esetben akár csak évekkel később.³⁸ A jogi keretek ekkor (és utóbb is) tág értelmezésre adtak lehetőséget.

A felkérő levélhez mellékelt, további részleteket tartalmazó reverzális végleges dátumaként eredetileg egy februári napot kívántak megjelölni, így magát a hónapot az iratra előre rávezették. A kormányfői levéllel egyidejűleg tehát el kellett készülnie a reverzálisnak is. A kiszemelt rendelkezőkhöz azonban ez bő egy hónap elteltével jutott csak el. Különös, hogy miután az előkészületek sokkal korábban megtörténtek – talán még az 1943-as esztendő végén vagy 1944 januárjában –, a konkrét lépések hosszabb ideig elmaradtak. Radvánszky Antal MNB vezértitkár csak március első napján indult útnak Svájcba, hogy majd csupán március 14-én – néhány nappal Magyarország német megszállása előtt – találkozzon személyesen is a megbízottakkal, akiknek ekkor adta át a miniszterelnök írásbeli, illetőleg bizalmas szóbeli üzenetét.³⁹

Februárban Kállay arra kényszerült, hogy újra átgondolja a titkos diplomácia színterein tett addigi lépéseit.⁴⁰ A sürgető kényszerek a felkérő levelében is megjelennek, egyértelműen vázolja az ország szuverenitásának közeli elvesztését és

tekintetében rendkívüli intézkedéseket tehet, és e végből a fennálló törvényektől eltérő rendelkezéseket is állapíthat meg.” Lásd még *Joó A.*: Gstaad i. m. 1. dok. 676.

³⁷ Kállay Miklós felkérő levele, 1947. febr. 1. Eredeti példányairól és róla lásd *Joó A.*: Gstaad 1. dok. 684–686.

³⁸ Lásd *Berecz Sándor*: A mai rendszer állandóan túllépi a rendelkezési alapokat. Szabadság, 1935. december 22.

³⁹ *Joó A.*: Gstaad i. m. 686. 129. jegyz., 687–689.

⁴⁰ *Joó András*: Kállay Miklós külpolitikája. Magyarország és a háborús diplomácia. Bp. 2008. 203–207., 230.

vezetőinek – köztük magának Horthynak – az esetleges külföldre távozását. A harctéri helyzet a mélyreható változások esélyét februárra jelentősen megnövelte. Az idő tehát sürgetett. Radvánszky azonban hivatali útlevelé megújításával foglalkozott még egy darabig, emellett pedig a Nemzeti Bank készletéből származó arany kijuttatása (ha ez, mint feltételezhető, februárban történt csak) szintén időt vehetett igénybe. A szükséges készletet végül az MNB-nek a Svájci Nemzeti Banknál fenntartott, szabadon mozgatható aranyletétéből (Freies Depot) helyezték át a Schweizerische Bankgesellschafthoz.⁴¹ Az aranyrudak minden bizonnyal szabályos és dokumentált úton kerültek ki Svájcba.⁴² Könnyen előadódhatott olyan helyzet, amelynek következtében az Alap ügyének adminisztratív és jogi részét nem lehetett volna még részben sem elrendezni. Majdnem így is történt. Az Alap rendeltetésszerű megnyitására végül nem kerülhetett volna sor, amennyiben Wettstein – fenntartásait félretéve és a rendkívüli helyzet súlyát mérlegelve – nem működik együtt a másik két kijelölt diplomatával az ügy érdekében.⁴³

Az alapkezelők közti nézeteltérések már a legelső, zürichi összejövetelükön élesen vetődtek fel. Wettstein János szerint ugyanis Bakách-Besseney György és Vladár Ervin „frontot csináltak” ellene. A személyes bizalom hiányát érezte, így Ghyczy Jenő külügyminiszternek azonnal meg is írta: őt a többiekől „egész gondolkodásunk eltérő volta” választja el.⁴⁴ Ezt Bakách-Besseney is hasonlóképp látta, így ő szintén tollat ragadott és levelet fogalmazott Kállay és Ghyczy számára. Wettstein kezdetől fogva meg akart válni az Alap ügyeinek intézésétől, s kérte a felmentését is a miniszterelnöktől. Az alapkezelők mindegyike úgy találta továbbá, hogy a küldött reverzalist eredeti formájában nem írhatják alá, így új szöveg megfogalmazását ítélték célszerűnek. Főképp arról nem tudtak egyezsége jutni, hogy a rendelkezési jog gyakorlásánál általában szükség van-e mindhárom megbízott jóváhagyására (ami az eredeti reverzális szövegéből véleményünk szerint elég világosan kiolvasható), vagy esetenként gyakorolhatják a jogot ketten is. Wettstein attól tartott, hogy a későbbi döntéseknél teljesen mellőzik majd. Nem volt adott a majdan eszközölni kívánt kifizetések mértékére (például a követi diszsidencia tagjainak illetményére) vonatkozó iránymutatás sem.⁴⁵

⁴¹ A Magyar Nemzeti Bank aranyletétében történt mozgásokat dokumentáló kimutatás, 1944. március – 1952. szeptember, Archiv der Schweizerischen Nationalbank (a Svájci Nemzeti Bank Levéltára Zürich, továbbiakban: ASNB), ASNB / 117.0, Fremde Golddepots, abgelegte Bogen (a digitális másolatért Patrick Halbeisen illeti köszönet).

⁴² Bakách-Besseney György feljegyzése, 1955. febr. 10. KGY; Feljegyzés a Róberttel [Gordon F.] folytatott beszélgetésről, 1946. május 16. MNL OL P 2066 2. doboz 28. dosszié 32–33. lap.

⁴³ *Jóó A.*: Gstaad i. m. I. dok. 678.; *Barcza Gy.*: Diplomataemlékeim II. i. m. 362. Függelék: Bakách-Besseney György Kállay Miklóshoz, 1944. júl. 28.

⁴⁴ *Jóó A.*: Gstaad i. m. 5. dok. 699. Wettstein János Ghyczy Jenőköz, 1944. márc. 15.

⁴⁵ MNL OL P 2066 2. doboz 28. dosszié Bakách-Besseney György Ghyczy Jenőnek szánt titkos minősítésű közlései (1944. márc. 16.), illetve Kállayhoz intézett sorait (dátum nélkül) tartalmazó

Wettstein azon az állásponton volt, hogy a megbízásuk mindenekelőtt politikai természetű, így legalábbis az egyet nem értés tényét az intézkedéseknél szükséges rögzíteni. Bakách-Besseney ezzel szemben úgy vélekedett, hogy a politikai együttműködés berni hivatali elődjével az Alap céljai miatt eleve nem lehetséges, mivel azokat a német megszállók által diktált magyar politikával szemben (az angolszász hatalmak képviselőivel kooperációban) folytatott manőverek révén lehetett volna csak megvalósítani. Ezekbe Wettstein aktív bevonását – véleménye szerint – nem lehetett elképzelni, még akkor sem, ha róla korábban „alaptalanul” gondolták, hogy németbarát. Elődje és az ő felfogása közti különbségre Kállay előtte – állítólag – többször „rámutatott”, így szerinte politikai együttműködésre a miniszterelnök „nem gondolt”, hanem pusztán az „anyag kérdések” közös irányítására.

Kállay Radvánszky Antalón keresztül Svájcba továbbított, egyértelműen politikai tartalmú szóbeli kiegészítő üzenetét azonban mindhárom megbízotthoz intézte, így azon előfeltevése mégiscsak szilárd lehetett, hogy a három személy a lényeges politikai ügyeket egységesen ítéli majd meg.⁴⁶ 1944. március 12-én Kállay ugyanakkor még egy külön, senki mással meg nem osztott tartalmú, kizárólag kézzel papírra vetett levelet küldött Bakách-Besseneynek. Ez a címzetthez éppen elért még, de – minden bizonnyal – csak a megbízottak március 14-én tartott találkozója után. A levél a politikai kérdéseket és a legitím képviselet jellemzőit járta körül, de csupán általános direktívákat fogalmazott meg, semmit sem közölve a megbízottak egyéni nézeteinek összehangolásáról. Általános célként Kállay egyértelműen a „németekkel hadban álló nemzetekhez” való csatlakozást jelölte meg.⁴⁷

Bakách-Besseney Kállayhoz március közepén írt levelének fogalmazványa leszögezi, hogy ő és nyugalmazott követ elődje „teljesen eltérő” politikai álláspontot foglalnak el, emiatt a legalapvetőbb kérdések (így például egy budapesti rezsimváltás) ügyében is kétségbe vonta, hogy közös döntésre képesek lennének. Azt szintén rögzítette – későbbi interpretációjával ellentétesen –, hogy a miniszterelnök a február 10-ei levelében „foglalt megbízás” alapján hármójuknak „kifejezetten politikai jellegű kérdések felett” kell dönteniük.⁴⁸ A vázolt aggodalmakkal szemben, március 19-e után Wettstein – immár éles helyzetben – mégis csak együttműködőnek bizonyult. A Sztójay-kormányt ő is jogszerűtlennek és külső

levélpiszkozatai 64–66. lap.; *Joó A.*: Gstaad i. m. 4. dok. 694–697., vö. Uo. 676–677. A reverzálisra lásd uo. 2/a., és 2/b. dok. 686–692. valamint a Wettstein által javasolt változatot: 3. dok. 692–694.

⁴⁶ *Joó A.*: Gstaad i. m. 10. dok. 709., 11. dok. 712., 1. dok., I. sz. (Memorandum) 679. Vö. még Radvánszky szóbeli közléseinek rögzített változatával, 1944. márc. 15. MNL OL P 2066 2. doboz 28. dosszié 72–73. lapon.

⁴⁷ Kállay Miklós Bakách-Besseney Györgyhöz, 1944. márc. 12. MNL OL P 2066 2. doboz 28. dosszié 61–63. lap.

⁴⁸ Bakách-Besseney György Kállay Miklóshoz, dátum nélkül (1944. márc. 16.?) MNL OL P 2066 2. doboz 28. dosszié 66. lap.

kényszer eredményének tekintette, majd az Alap feletti rendelkezési jog gyakorlásához szükséges lépéseket sem akadályozta. A későbbiekben – főleg az előkészítés megnyugtató lezárása nélkül – aligha vállalhatta azonban, hogy az Alap felhasználásába ne legyen beleszólása, s csupán egyszerű aláíró ember legyen.

Az alapkezelőség végül március végén kezdhetette meg működését, miután az anyagi forrás elérhetővé vált. Ezután június végéig kísérleteztek, hogy Radvánszky Antal közvetítésével olyan megegyezés jöjjön köztük létre, amely mindannyiuk – legalább elvi – megelégedésére szolgálhatott volna. Végül a magát korábban csupán „pótmegbízottként” meghatározó Wettstein visszavonult az ügyek intézésétől. Ez azonban kizárólag az addig is inkább ad hoc jellegű részvételének lezárását és további közreműködésének a megtagadását jelentette, nem pedig a ráruházott felelősség elhárítását, és még ennél is kevésbé a többi megbízott majdan foganatosított intézkedéseinek a hallgatólagos vagy előzetes jóváhagyását. Noha korábban a további együttes működés metódusára már csaknem sikerült közös álláspontra jutni egy Vladár és Bakách-Besseney által összeállított tervezet nyomán, amelyet elvben Wettstein is elfogadott, a bizalomhiányt mégsem lehetett feloldani. Az addigi gyakorlat Wettstein számára azt mutatta ugyanis, hogy a „disszidált” magyar diplomácia „máris beható politikai tevékenységet fejt ki”, őt figyelmen kívül hagyva. Megbízott társai közvetlenül még a Követi Bizottság megalakulásáról sem informálták, arról csak Radvánszkytól értesült – utólag. A Követi Komité névvel is illetett testület tagjainak a sorába tehát nem szándékoztak őt meghívni, viszont felelős maradt volna ezután is a Bizottság finanszírozásáért. Ez furcsa helyzetet eredményezett, annál is inkább, mert a másik két alapkezelő tagja volt a Követi Bizottságnak, utóbb pedig többen taggá válhattak olyanok is, akik a Sztójay-kormány alatt még hosszabb ideig szolgálatban maradtak.⁴⁹ Wettstein szabályszerű lemondása nem volt már lehetséges, csupán tényleges részvételének a felfüggesztése. Visszavonult tehát, de jogi értelemben nem mondott (és nem is mondhatott) le.

Wettstein a politikai akciók „irányításában” nem kívánt részt venni, világosan lefektetve: „vezető szerepre” igényt nem tart.⁵⁰

Kállay 1944. március végén az Alap sorsáról nem értesült már, utolsó üzenetében azonban (tehát abban, amelyet hivatalát még gyakorolni képes miniszterelnökként utoljára küldött Bakách-Besseneynek) leszögezte, hogy későbbi, külföldre való távozása esetére a maga számára is rendelkezési jogot kíván biztosítani, ahogyan ő fogalmazott: „mindenre további ingerenciámat fenntartani kívánom”. Ugyanitt jelezte azt is, hogy a pénz „személyes” erőfeszítéseinek az „eredménye”,

⁴⁹ *Jóó A.*: Gstaad i. m. 7. dok. 702. 233. jegyz., és uo. 8. dok. 704–705.; *Barcza Gy.*: Diplomataemlékeim i. m. II. 364–365.

⁵⁰ *Jóó A.*: Gstaad 8. dok. 705.

a kincstári vonatkozásban pedig ellentételezéséről „magánforrásból” intézkedett. Kállay e levelének tartalmát a célok és a további eljárások tekintetében jogi alapot képezőnek tekintette. A háború végét követően is kifejtette, hogy magát az „alkotmányos, független” Magyarország utolsó miniszterelnökének tekinti (az igényelt jogfolytonosságból levezethető valamennyi következménnyel együtt), noha ennek gyakorlati téren – saját bevallása szerint – maga sem látta már túl nagy jelentőségét. Ugyanekkor, 1945 októberében, hallani sem akart még az Alap esetleges átadásáról és a megmaradt arany Magyarországra viteléről, sőt úgy vélekedett – annak eredeti forrásai miatt is –, hogy amennyiben netán lemondának az alapkezelők, úgy a jogaik rá szállnak vissza.

Az 1944. március közepéig megkapott instrukciók végül nem bizonyultak elegendőnek és világosnak az alapkezelők számára. Csaknem bizonyosnak látszik azonban egy, még a külügyminisztériumban elkészített, a miniszterelnök emlékezete szerint március 16-án vagy a rákövetkező napon, Szentmiklósy Andor által útnak is indított „részletes utasítás” létezése, melynek az elküldését a külügyminiszter állandó helyettese utóbb Kállaynak (már a török követségre történt elmenekülését követően) személyesen erősítette meg. Erről a „részletes” utasításról a politikai osztály vezetője (Szegedy-Maszák Aladár) is tudhatott, de az – minden valószínűség szerint – végül nem ért célhoz Svájcban a német megszállás körüli napokban; a külügyminisztériumban őrzött példányát pedig március 19-én emészthette el a tűz azokkal a levelekkel együtt, amelyeket Wettstein, valamint Bakách-Bessenyey a miniszterelnöknek és a külügyminiszternek küldött a Bernből még épphogy megérkező követségi futárral.⁵¹ Szentmiklósy a háború után nem adhatott erről felvilágosítást, mert a titkos magyar diplomáciai manővereket összefogó, kulcsszerepet játszó diplomatát utóbb a németek deportálták és meghalt Dachauban. Ide kívánczó információ, hogy Wettstein és a Szentmiklósy család rokonságban álltak, Andor letartóztatása után pedig gyermekeit a Wettstein család segítette.⁵²

1944 júliusának közepén a török követség menedékjogát élvező, de a külvilágtól elszigetelt Kállaynak sikerült egy levelet kijuttatnia Svájcba. Bakách-Bessenyeyhez intézett soraiban kinyilvánította, hogy továbbra is őt kell legitim kormányfőnek tekinteni, mint írta: „Én vagyok a miniszterelnök, és ti vagytok a követek”. Az Alap ügyét érintve újra instrukciókat fogalmazott meg, többek közt erősebb propagandát kért. Mindebből az következik, hogy az Alap megnyitásáról, a szükséges lépések

⁵¹ Kállay Miklós Bakách-Bessenyey Györgyhöz, 1944. márc. 12., és 1945. okt. 6. MNL OL P 2066 2. doboz 28. dosszié 50–52., 61–63. lap.

⁵² Ifj. Wettstein János közlése a szerző részére Wettstein és Miklós fivére levelezése alapján. Szentmiklósyt áprilisban letartóztatták, fiai ezután felkeresték Wettstein Miklóst, lásd utóbbi levelét, 1944. ápr. 29. WJH.

megtörténtéről végül mégis csak értesült. Kiemelte, hogy Habsburg Ottóval, akit „teljes jogú” trónörökösnek tekintett, működjenek együtt, ha ez aktuálissá válik. Az Alap felhasználása – szerinte – ekkor is az ő „egyéni felelőssége” alapján történhetett. A levélben egyetlen szó sem esik Wettsteinről, viszont általában a követekről igen. Kállay üzenetét valamennyi, az általa vallott (március 19. előtti) „legitimitás” talaján álló diplomatához intézte, kifejezetten kérve a „követ urak” tájékoztatását, akikről egységes fellépést kért. Bakách-Besseney a hó végén válaszolt a miniszterelnöknek, akihez azonban levele nem jutott el.⁵³

1944. június 28-án Wettstein az Alap ügyeinek intézésétől való visszavonulását írásban közölte a többi megbízottal, így Kállay török közreműködés mellett kijuttatott közléseit hozzá már nem továbbították, mivel az alapkezelőkkel a kapcsolatot meg is szakította, az Alapot érintő tájékoztatásra pedig kifejezetten nem tartott igényt.⁵⁴ Az Alap megmaradt aktív kezelői feljegyzést készítettek a fejleményekről. Ebben előjáróban leszögezték, hogy lemondás a Kállaytól kapott megbízásról (de jure) nem történt, ezáltal Wettstein „rendelkezőjoga teljes épségben megmarad”. Eszerint később is jogosult volt arra, hogy a számlakivonatokat megtekintse vagy a Schweizerische Bankgesellschafttól felvilágosítást kérjen.⁵⁵ Ezzel a joggal azonban Wettstein a későbbiekben sem élt.

Az „esetleges politikai együttműködés” kérdését Wettsteinnel – amint az az események sorát összegző feljegyzésükben áll – Vladár Ervin, Bakách-Besseney és Radvánszky „egmás között több ízben megtárgyalták”. Ez a megfogalmazás ismét kérdéseket vet fel, ugyanis az Alap jogforrásaként értelmezhető dokumentumok (Kállay februári levele, a küldött reverzális) egyikében sem szerepel a leghalványabb utalás sem arra, hogy az Alap kezelőinek egy része (köztük Radvánszky, akit épp Wettstein hozzájárulása mellett vettek be utóbb a rendelkezők sorába) felhatalmazást nyert volna annak a mérlegelésére, hogy mire is biztosít lehetőséget politikai értelemben a kormányfő által eredendően kijelölt kezelők valamelyikének. Erre egyedül Kállay lehetett volna jogosult, aki viszont – igaz kényszer hatására – lemondott miniszterelnöki posztjáról. Ha lemondásának jogszerűsége vitatható is, a kormányfő akkor sem volt a cselekvőképessége birtokában az adott időszakban.⁵⁶

⁵³ Kállay Miklós volt magyar miniszterelnök levele Bakách-Besseney György volt svájci magyar követnek, 1944. július 14. Közzéteszi Bán D. András. *Mozgó Világ* 25. (1995) 12. sz. 78–81.; Bakách-Besseney György volt svájci magyar követ levele Kállay Miklós volt magyar miniszterelnöknek, 1944. július 28. In: *Barcza Gy.: Diplomataemlékeim i. m. II. 356–363.*

⁵⁴ *Jóó A.: Gstaad i. m. 10. dok. 709–711.*

⁵⁵ A Wettstein János ny. követtel a pénzügyi alapra vonatkozó 1944. márc. 23.–1944. júl. 1. között folytatott megbeszélések, illetve levélváltások anyaga. MNL. OL P 2066 2. doboz 28. dosszié 55–56. lap.

⁵⁶ Uo. A Montreux-ben kelt irat végén áll, kihagyott helyel: „(... drb. melléklet)”, ezek, beazonosíthatóan, nincsenek a 28. dossziében.

Kállay megfelelően tájékozott volt a svájci szintéren tevékenykedő amerikaiak Wettsteinnel kapcsolatos álláspontjáról. Üzenetei eljutottak Royall Tylerhez⁵⁷ és Allen Dulleshez is.⁵⁸ Korábban az ő igényeik szerint történt meg a követváltás a berni poszton. Wettstein nem élvezte Tyler bizalmát. A svájci amerikai-magyar kapcsolattartás e kulcsfigurája minden bizonnyal egy még budapesti működése során megismert személyi kör tagjai révén, illetőleg a tőlük beszerezhető információk alapján kívánta kialakítani a titkos együttműködés személyi kereteit. Ebben a Nemzeti Bank korábbi elnöke, Baranyai Lipót előkészítő lépései, valamint Radvánszky közreműködése jelentették a központi elemet. Tylerék svájci működéséről Wettstein tudott, és azt is sejtette, hogy mellőzésével komolyabb manőverek folynak, ezekbe azonban nem kívánt beleavatkozni, sőt fedezésükre is hajlandónak mutatkozott, miközben rámutatott a német hírszolgálatok eredményes felderítő tevékenységére, amely erre a kérdésre is kiterjedt. Wettstein – miként alapkezelő társai fogalmaztak – „alappal vagy alaptalanul”, mégis „persona non grata” maradt az amerikaiak szemében, s ezen aligha lehetett volna változtatni.⁵⁹ A formális diplomáciai posztot betöltő személy korrekt magatartása valójában nem is számított igazán, sokkal inkább az volt lényeges ebben a helyzetben, hogy illeszkedett-e abba a már évekkel korábban kialakult informális közegbe, amelyet az amerikaiak a bizalmukkal tüntettek ki és céljaik szempontjából megfelelőnek ítétek.

„Hüvelyk Matyi” és a Teleki–Pelényi-terv

Radvánszky Antal felvidéki evangélikus arisztokrata család tagja volt. Az angolbarát és németellenes körökben feltétlen megbízhatóságnak örvendett. Rendszeres vendége volt a Kornfeld család (Kornfeld Móric) szalonjának, ahol többnyire a becenevén szólították, Tome Pouce-nak vagy Tompusznak (azaz franciául Hüvelyk Matyinak, baráti, élcelődő közvetlenséggel utalva alacsony termetére). Tompusz bizalmas munkatársa volt Baranyai Lipótnak a Nemzeti Bank elnökének, pénzügyi munkája mellett pedig a klasszika-filológia szerelmese maradt. Az 1940-es

⁵⁷ Tyler Royall (Quincy, 1884. máj. 2. – Párizs, 1953. febr. 3.) 1924 és 1929 között a Népszövetség Magyarországra rendelt pénzügyi biztosa, Jeremiah Smith Jr. mellett működött, utóbb 1938-ig a Magyar Nemzeti Bank tanácsadója. Magyarul is beszélt. Részt vett a hidegháborús amerikai propaganda-tevékenységében, szoros kapcsolatot ápolt a magyar emigrációval.

⁵⁸ *Borhi László*: Nagyhatalmi érdekek hálójában. Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig. Bp. 2015. 67–69.; Lásd a következő dokumentumkötet magyar vonatkozású részeit is: From Hitler's Doorstep. The Wartime Intelligence Reports of Allen Dulles 1942–1945. Ed. Neal H. Petersen. Pennsylvania 2008.

⁵⁹ A Wettstein János ny. követtel a pénzügyi alapra vonatkozó 1944. márc. 23.–1944. júl. 1. között folytatott megbeszélések, illetve levélváltások anyaga. MNL OL P 2066 2. doboz 28. dosszié 56. lap.; Wettstein János Kállay Miklóshoz, 1954. október. KGY; Wettstein János Ghyczy Jenőhöz 20/főn. 943. sz. gépelt levele, 1943. febr. 22. WJH.

évek elején Kornfeld Móric báró és a később a Gestapo fogságában meggyilkolt Balogh József⁶⁰ állították Radvánszkyt az általuk alapított „Klasszikus Műveltség Barátainak Egyesülete” élére, amely feltehetően más tevékenységet is folytatott, mint ami a neve által sejtethető.⁶¹ Balognak kiterjedt angolszász kapcsolatai voltak, így például Tylerrel vagy később (a háború során) már titkosszolgálati szerepben, Lisszabonban működő magyar–amerikai professzorral, Deák Ferencsel (Francis Deak). Balognak Deákhhoz 1940 decemberében intézett levele szerint Radvánszky New Yorkba indult akkoriban, s onnan visszatérve „bizalmas” leveleket is hozhatott magával; s szintén ez a dokumentum említi Tyler nevét is.⁶² Ekkor már zajlottak az Eckhardt Tibor külföldre (USA) távozásával kapcsolatos előkészületek.

Korábban, az 1940-es esztendő során – az itt tárgyalt üggyhöz hasonlóan – egy esetlegesen felállítandó emigráns kormány vagy a külföldre kényszerülő magyar államfő számára hoztak létre elkülönített pénzalapot az Egyesült Államokban (Teleki-Pelényi-terv), amelynek műveleteiben Radvánszkyknak minden bizonynyal szintén szerep jutott. (E terv megvalósítását azonban végül leállították.) Radvánszky 1940 végén és a következő év elején New Yorkban és Washingtonban időzött. Deák eközben feltehetően többször is beszélt telefonon Eckhardtal, majd utóbb Radvánszkyt keresztül küldött bizalmas közléseket Budapestre. Telekinek a külföldi pénzalap létrehozására irányuló, Pelényi János akkori washingtoni követ útján kezdeményezett lépésénél – a személyekre vonatkozó részletek közlésekor – kiemelt hangsúllyal került szóba Tyler neve. A még tavasszal megteremtett pénzalapra ugyanis előzetes rendelkezési jogot nyert, mint „Hazánk barátja”, amennyiben a két magyar rendelkező (így az erre kiválasztottak között például Barcza György) nem tudtak volna Pelényivel együtt intézkedni.⁶³

Eckhardt Amerikában, 1942 tavaszától együttműködött az amerikai hadügyminisztérium Különleges Hírszerző Osztályával (War Department), pontosabban az annak irányítása alatt létrejött titkosszolgálati szervezettel. A „Pocsolya” (POND)

⁶⁰ Balogh József (Gödöllő, 1893. jún. 12. – Bp., 1944. ápr. 2.) irodalomtörténész, klasszika-filológus. A Society of the Hungarian Quarterly főtítkára (1935–1944). A német megszállást követően bujkált, de elfogták.

⁶¹ *Hafner Zoltán*: Beszélgetés Hubay Miklóssal Balogh Józsefről. In: „Nem sülyed az emberiség!” Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára. Szerk. Jankovics József et al. Bp. 2007. 935.; *Gogolák Lajos*: Romemlékek II. Közzéteszi NóvÉ Béla. Holmi 13. (2001) 500., 505., 510., 513.

⁶² Balogh József Deák Ferencnek, 1940. dec. 9. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban: OSZK Kt) Fond 1/1676, Balogh József irathagyatéka, és egy 3135. sz. alatt található levélfogalmazvány (utalással Baranyaira) Tylerhez, 1940. szept. 23.; *Borbándi Gyula*: A Teleki–Pelényi terv nyugati magyar ellenkormány létesítésére. Új Látóhatár 17. (1966) 2. sz. 155–170.

⁶³ *Nyári Gábor*: A Sándor palotától a ravatalig. Teleki Pál második miniszterelnöksége 1939–1941. Bp.–Piliscsaba 2015. 75., 83.; Balogh József Deák Ferencnek, 1940. dec. 30., Deák Ferenc Balogh Józsefnek, 1941. jan. 3. és 1941. febr. 10. OSZK Kt Fond 1/6387–6388., 6392.; Teleki Pál Pelényi Jánosnak, 1940. márc. 17. *Borbándi Gy.*: A Teleki–Pelényi terv i. m. 163.

fedőnév alatt működő alakulat 1943 márciusától tevékenykedett, Roosevelttel jóváhagyásával. A magyar hálózatát PONY kódnevvel jelölték, amelynek tagja lett az említett Deák is, az egyik lényeges európai csatlakozási pontja pedig Lisszabonban jött létre. Ebben a tevékenységben Habsburg Ottónak (akivel a magyar kormány a portugál fővároson át tartotta a kapcsolatot) szintén szerepe volt. A szervezet működése folytatódott a hidegháborús időszakban is, miközben Eckhardt a szerepét megőrizte.⁶⁴

1945. július 19-én Bakách-Besseney levelet intézett egy bizonyos UPJACK-hez. A fedőnév mögött Eckhardtot kereshetjük, a POND vezetője (John Grombach amerikai őrnagy) ugyanis pontosan ezt a nevet adta számára a működése kezdetén. Ráadásul ebben a levélben pénzügyi források előteremtéséről esik szó, illetve egy 10 000 frankos utalásról is, bizonyos (pontosabban nem azonosítható) HANNOVER (másutt inkább HANOVER) részére, amely név talán Pelényi János volt washingtoni követet fedí. A levél megfogalmazása és a további kódnevek használata arra utal, hogy a szervezettel már ekkor kapcsolata volt Bakách-Besseneynek, aki UPJACK számára a háború végét megelőzően is írt. Egy minden bizonnyal Chorin Ferenc által írott levélben szintén feltűnt a HANNOVER kódnev, amely Barcza György előtt is ismert volt.⁶⁵ Az 1950-es évek elején mind Radvánszky (ANTHONY kódnevvel), mind Bakách-Besseney részt vett a POND munkájában.⁶⁶

A világháború éveiben Radvánszky a Nemzeti Bank ügyeinek intézőjeként – munkája szokványos követelményeként is – időnként Svájcba utazott, így kiválóan alkalmas volt bizalmas üzenetek továbbítására. A svájci szintéren működő Tylert (az előzőleg elmondottak alapján) már korábról ismerte. 1943 februárjában például a miniszterelnök Baranyai Lipót és Ghyczy Jenő társaságában látta el instrukciókkal. Arra vonatkozólag kellett Tylernél érdeklődni, kit is fogadnának el az amerikaiak Svájcban tárgyalópartnernek. Így esett végül a választás Bakách-Besseneyre. Radvánszky a főnökét, Baranyait 1943. júliusi (Dullesszel és Tylerrel folytatott) svájci tárgyalásaira is elkísérte. E nyári megbeszélések egyenes következménye lehetett Wettstein leváltása.⁶⁷

⁶⁴ *Stout, M. – Kádár Lynn, K.*: Every Hungarian of any value i. m. 703–705., 709–712. Vö. Magyar béketapogatódzások az Egyesült Államokban. Dokumentumok a Lisszaboni Magyar Követség titkos levéltárából. Közreadja Vida István – Urbán Károly. Kritika 14. (1985) 3. sz. 27. dokumentum 34.

⁶⁵ *Stout, M. – Kádár Lynn, K.*: Every Hungarian of any value i. m. 705–706., az UPJACK fedőnévre és a magyar hálózatra különösen: 706., „Kedves Barátom” (kézzel mellé vezetve: Upjack) kezdetű levél, 1945. júl. 19. MNL OL X 10636 53675. tek., Uo. ROAN (Bakách-Besseney?) UPJACK-nek, 1945. márc. 13. és Chorin (”Feri”) levele, 1945. máj. 18. – Kádár Lynn Katalin szerint Pelényiről lehet szó, amennyiben a fedőnév és a személy közt logikai összefüggés áll fenn. Pelényi a Hanoverben (New Hampshire) működő Dartmouth College tanára volt. Bakách-Besseney György még a háború alatt része lett a POND-nak. Lásd Kádár Lynn Katalin levele a szerzőhöz, 2019. jún. 17.; Barcza György Bakách-Besseney Györgyhez, 1945. aug. 9. MNL OL P 2066 3. doboz 36. dosszié 357. lap.

⁶⁶ *Stout, M. – Kádár Lynn, K.*: Every Hungarian i. m. 706.

⁶⁷ *Carlile Aylmer Macartney*: October Fifteenth: A History of Modern Hungary 1929–1945, II. Edinburgh 1957. 122–123., 141., 214., 216. vö. Ghyczy Jenő Bakách-Besseney Györgyhez, 1943. ápr. 8. MNL OL

Radvánszky újabb útját 1944. február közepére tervezték, de a Magyar Nemzeti Bank vezértitkára csak a hónap második hetében kérelmezte a szükséges szolgálati útlevelet, az MNB Főtanácsának február 23-án tartott ülésén pedig még részt vett. Az Alap ügyének intézésével megbízott vezértitkár minden bizonnyal 1944. március 1-jén hagyta el végül Budapestet, hivataláról nem köszönt le. A német megszállást követően, betegsége hivatkozva már nem tért vissza Svájcba. Áprilisban valóban megbetegedett (kanyarója volt), így az Alap ügyében rá háruló feladatokat egy ideig nem is tudta talán ellátni.⁶⁸

A Svájcba megérkező Radvánszky rögtön felvette a kapcsolatot Dullesszel, a miniszterelnök kívánsága szerint. A háborút követően Radvánszky úgy nyilatkozott Carlile Aylmer Macartney brit történésznek, hogy utazása ekkor a „Horthy-alappal” állt összefüggésben.⁶⁹

Az Alap eredeti értéke és a Sztójay-per során elhangzott adatok

Az Alap fedezetét a Nemzeti Bank aranykészletéből különítették el. Erről Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter, aki a Kállay- és Sztójay-kormányoknak egyaránt tagja volt, tudott. Sztójay Döme perének egyik vádlottjaként, néhányszor érintette az ügyet a népbírói eljárás során. A „kormányzói rendelkezési alap” – mint első (gyanúsított) kihallgatása során tett vallomásaiban fogalmazott –, fedezeteként mintegy 1200–1300 kg arany szolgált. Szerinte Svájcban volt „rendesen átdisponált” kb. 5000 kg aranya az MNB-nek, tehát az alapba átvitt aranykészlet akár ennek a terhére is előállítható lehetett volna, de végül mégsem így történt, hanem – amennyire a pénzügyminiszter szavaiból erre következtetni lehet – egy külön eljárás során kerülhetett ki az arany, amelyet először a Svájci Nemzeti Banknál helyeztek el. Bakách-Besseney György 1955. február 10-én (11 évvel az Alap létrehívása után) írott feljegyzése szerint az aranyrudak „horogkeresztrel ellátott német igazoló iratokkal” rendelkeztek. Ez az arany a Svájcban, német joghatóság alatt álló területeken át történt kiszállításából adódhatott, leginkább (mint utaltunk rá) 1944 februárjában.⁷⁰

P 2066 1. doboz 13. dosszié; *Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919–1945.* Bp. 1988. 350.; Bakách-Besseney György Carlyle Aylmer Macartneyhoz, 1946. júl. 5. MNL OL X 10636 53675. tekercs.

⁶⁸ A kérelem dátuma: 1944. február 9. MNL OL Z 9, Gazdasági Levéltár, Magyar Nemzeti Bank Rt., MNB Titkos elnöki iratok, 38. doboz 1/44. tétel: Iktatott iratok TE 1-29. Az MNB Főtanácsülési jegyzőkönyvek (1944) adnak még eligazítást, illetve az utazás időpontjára: főtanácsülési jegyzőkönyv, 1944. jún. 27. MNL OL Z 6, Gazdasági Levéltár, Magyar Nemzeti Bank Rt., A Magyar Nemzeti Bank Főtanácsának iratai, 6. doboz 1944. évi jegyzőkönyvek, 7. lap; Bakách-Besseney György Wettstein Jánoshoz, 1944. április 27. WJH.

⁶⁹ *Macartney, C. A.*: October Fifteenth i. m. 214. 1. jegyz.

⁷⁰ Reményi-Schneller gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, 1945. okt. 5. Budapest Főváros Levéltára (továbbiakban: BFL) XXV.1.a., Budapesti Népbírói iratok. Büntetőperes iratok, 628 I., 280.

Az MNB Bankosztályának visszamenőleg, 1949 márciusában ellenőrzött adatai szerint a bank 1944-ben pontosan 1201,84786 finomkilogramm aranyat bocsájtott az államkincstár rendelkezésére (a bruttó súlyt nem jelölték meg, de az egyes aranyrudak esetében itt jellemzően 2–5 grammnyi eltérés volt a kisebb értékű finomsúlyhoz képest). Az említett arany mennyiség összsúlya a Svájci Nemzeti Banknál az MNB részére fenntartott szabadon mozgatható aranyletét (Freies Depot) terhére a Schweizerische Bankgesellschafthoz 1944. március 7-én átvitt mennyiséggel pontosan egyezik.⁷¹ Reményi-Schneller pénzügyminiszternek a részletekről is tudomása volt, az arany súlyára pedig egészen jól emlékezett (nem zárható ugyan ki teljesen, de nem is túl valószínű, hogy ismereteit utólag szerezte volna csak a közismerten németbarát miniszter, aki perében név szerint megjelölte az alapkezelőket, és 1944 nyarán hivatalos úton is érdeklődött az Alap sorsa felől).⁷²

Az Alapnak svájci frankban megállapítható összértékét egyedül Wettstein 1948-as memoranduma jelöli meg, eszerint az 6 millió frankot ért. A Svájci Nemzeti Bank kimutatása rögzítette az 1944. március 7-én végrehajtott tranzakciót, ahol a számított pénzbeli érték pontosan 5 913 848 frankot és 65 rappent (centime-ot) tett ki. Az ugyanitt kerekken 100 aranyrúdra megadott finomsúlyérték is egyezik az MNB könyveléséből 1949-ben nyert adattal, így tévedésről aligha lehet szó. További igazoló számítások végezhetőek annak alapján is, amit az egyes aranyrudak súlyát érintően az Alap maradékának átadását dokumentáló, 1947. április 9-én kelt jegyzőkönyvben tizedgramm pontossággal rögzítettek.⁷³ Wettstein későbbi közlését tehát az adatok hitelesítik.

Az 1944. márciusi eredeti érték és a maradék közötti különbség szembeötlő, hiszen az utóbbi 234, 119,73 kilogramm finomsúllyal (19 darab, egyenként változóan kb. 11 409,16 és 12 809,92 gramm közötti finomsúlyú rúd), még a negyedét

doboz 6. dosszié (pallium, 237–302.). Lásd uo. még: 70/e (728–729.) a per tárgyalását, 1946. márc. 7. Vö. Bothmer Károly levele (címezett?), 1945. okt. 29. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTl), 3.1.9. V-32000/23/1. (itt 1250 kg aranyról esik szó), illetve *Joó A.*: Gstaad i. m. 12. dok. 714–715.; Bakách-Besseney György által készített feljegyzés, 1955. febr. 10. KGY. Ugyanezt támasztja alá Radvánszky Antal 1946. május 16-án Gordon Ferencsel folytatott megbeszélésének összefoglalója. MNL OL P 2066 2. doboz 28. dosszié 33. lap.

⁷¹ Gordon-ügy, iratszám: Bo/Biz-1559/1949, iktatószáma: 1889/Biz-1949. (Sebestyén Pál követnek címezve), 1949. márc. 11. MNL OL XIX-J-1-k 32. doboz admin. iratok, 244. tétel. Az iratban az Alap maradékként átadott arany mennyiség (meghökkenítő módon) tévesen szerepel, ugyanis 934, 119 finomkilogrammot jelöl meg, ami egyáltalán nem felel meg az 1947-es átadási jegyzőkönyvben foglaltaknak. Vö. még ASNB, Fremde Golddepots, abgelegte Bogen, ASNB / 117.0.

⁷² Lásd BFL XXV.1.a 628.I./1946. tárgyalási jegyzőkönyv; *Joó A.*: Gstaad i. m. 12. dok. 714.

⁷³ Gordon-ügy, iratszám: Bo/Biz-1559/1949. MNL OL XIX-J-1-k 32. doboz admin. iratok, 244. tétel., illetve uo. P 2066 2. doboz 28. dosszié 6–7. lap; Oltványi követ jelentése, 1947. szept. 28., Gordon 127/biz.-1947. sz. jelentése, 1947. április 12. XIX-J-1-j, Svájc (1945–64) TŰK-iratok, 20. doboz 244/b tétel. Utóbbi anyagok közt lásd az átadási jegyzőkönyv másolatát is. Vö. Fremde Golddepots, abgelegte Bogen, ASNB / 117.0., illetve az 1947. áprilisi átadás jegyzőkönyvének tételes adataival, amelynek közölt fotómásolatát lásd *Joó A.*: Gstaad i. m. 716–717.

sem teszi ki az egykor letétbe helyezett teljes arany mennyiségnek (ami 100 rúd volt). Ekkor is hozzávetőlegesen 4,92 svájci frankban lehetett egy gramm arany árát meghatározni, így számításaink szerint 1 152 017 frankban határozható meg a maradék 1947-es értéke, a bruttó és a finomsúly kis eltéréséből adódó különbséget figyelmen kívül hagyva.⁷⁴ Pontosabb ismereteink a kifizetésekre nézve, egy-egy esettől eltekintve, nincsenek. Amiképpen az Alap létrehozásának pénzügyi és feltehetőleg a pontosabb jogi módját lefektető iratokat sem őrizték meg, úgy 1946 májusában az alapkezelők is – közös és dokumentált döntésükkel – minden további papírt megsemmisítettek. Az Alap elhelyezésére, megnyitására, illetőleg a kezdeti „kezelésére vonatkozó” iratokról 1944. június 6-án az alapkezelőség három tagja ugyanis azt állapította meg – mint jegyzőkönyvezték: „egyhangú” határozattal –, hogy azokra a rendelkezési alapok szabályai és gyakorlata „irányadó”, így tehát ezeket meg kell semmisíteniük.⁷⁵

Kiutalások és rezsimváltozások

Kállay 1945-től Olaszországban élt. 1945. október eleji levelében a rendelkezők számára meg kívánta határozni az ekkor követendő elveket. Az Alap küldetése – álláspontja szerint – fennmaradt volna az után is, hogy a magyar kormány teljeskörű nemzetközi elismerést nyer, mivel az idegen megszállás ez által még nem szűnt volna meg. Ennek értelmében elutasította az arany átadásának lehetőségét. Hangsúlyozta azt is, hogy abba magánbefizetések történtek, „elszámolási kötelezettség” pedig már csak emiatt sem állt fenn a „jelenlegi” kormánnyal szemben. Bakách-Bessenyei november elején válaszolt, nem vonva kétségbe, hogy a „rég Magyarországnak” utolsó „törvényesen kinevezett” miniszterelnöke Kállay, de röggvest hozzátette: „Szépséghiba, hogy március 19-én lemondta.” Ezután kifejtette, hogy a jövő politikai fejleményeinek a függvényében lehet esetleg „elsiklani” a lemondás ténye felett. Beszámolt arról is, hogy Párizsban levelet kapott a budapesti külügyminisztériumból, mégpedig Sebestyén Páltól. A levél alapján – legalábbis a régi diplomácia fiatalabb tagjai számára – kedvező jövő látszott körvonalazódni. Sebestyén diszkrétan utalt az Alapra is, eszerint – Bakách-Bessenyei előadásában – „kedvező benyomást” kelthetne, amennyiben „annak felszámolására

⁷⁴ Lásd a 73. jegyz. A számításokhoz nyújtott észrevételeikért és iránymutató közléseikért köszönet illeti Danyi Pált és Botos Jánost. Lásd még Ártörténet.hu. – Pénz- és ártörténeti szakportál. Szerk. Danyi Pál. (www.artortenet.hu), illetve vö. *Botos János: A Magyar Nemzeti Bank története II. Az önálló jegybank 1924–1948.* Bp. 1999. 243.; A perelt értékre lásd a bírósági ítéletet: Urteil des Schweizerischen Bundesgerichts, 1949. márc. 3. MNL OL XIX-J-1-k 32. doboz 244. tétel.

⁷⁵ Az 1946. május 11-én felvett jegyzőkönyvet lásd MNL OL P 2066 2. doboz 28. dosszié 25. lap, illetve uo. az 57. lapon az 1944. június 6-án, Bernben felvett jegyzőkönyvet.

vonatkozólag” az „iniciatíva tőlünk indulna ki”.⁷⁶ Kállay az ügyeket szerette volna személyesen is átbeszélni, de ehhez svájci beutazási vízumra volt szüksége, amire azonban 1946 tavaszáig várnia kellett, akkorra pedig változtatott álláspontján, és eldöntötte, hogy nem gördít akadályt – néhány számára fontos előzetes és elvi feltételen kívül – a maradék ügyének tárgyalásos rendezése elé.

Az Alap átadása egy olyan kormánynak, amelyben Rákosi Mátyás volt a miniszterelnök-helyettes, természetesen a legalapvetőbb kétségeket vetette fel. Az alapkezelők nem is kívánták egyelőre az ügy gyors elrendezését. A kiutalások még bizonyosan nem álltak le 1945 folyamán, sőt 1946 elején sem. Elgondolkoztató, hogy mialatt a Nagy Ferenc által erre felhatalmazott pénzügyminiszterrel, a később berni követté kinevezett Gordon Ferencsel az egyeztetések már elkezdődtek, a magyar külügyminisztérium vonalán – Sebestyén Pál említett érdeklődése dacára – 1946 júniusáig valójában nem történt érdemi lépés. Ekkor Auer Pál párizsi követ a külügyminiszter nevében felszólította Bakách-Besseneyt, hogy a Kállay-kormány által Svájcban „kiutalt pénzüsszegekről haladéktalanul számoljon el”. Auer az írásbeli közléshez baráti hangú magánlevelet mellékel, melyben mentegetőzött: utasítása értelmében „kénytelen” volt a hivatalos felszólítást megküldeni. Bakách-Besseney postafordultával (név említése nélkül) megírta, hogy az ügyben folynak a tárgyalások a magyar kormány egyik meghatalmazott tagjával, furcsállva a külügyi vonal tájékoztatanságát. Az Alap bő két hónappal ezt megelőzően már lezárásra került, írta, elszámolásra pedig aligha volt lehetőség, az addigra megsemmisített bizonylatok ugyanis – legalábbis az alapkezelőknél – nem álltak többé rendelkezésre. Bakách-Besseney ragaszkodott a szóhasználatban, illetőleg utóbb az átadás mikéntjét illetően a „miniszterelnöki rendelkezési alap” megjelölésből levezetett érveléshez, vagyis a titkos (diszkracionális) jellegből fakadó különleges és rendhagyó eljárás módhoz, legfőképpen a külön elszámolás kötelezettsége alóli hivatalos felmentvényekhez (mindhárom, még aktívnak tekintett kezelő számára), Nagy Ferenc aláírásával megerősítetten. Kállay még áprilisban, Svájcban járva áttekintette az akkor még meglévő papírokat, és a maga részéről azokat rendben találta. Ezután vették csak kezdetüket a komolyabb eszmecserék Gordonnal, amelyek az év őszére tolódtak át.⁷⁷

⁷⁶ Kállay Miklós Bakách Besseney Györgyhöz, 1945. okt. 6. MNL OL P 2066 2. doboz 28. dosszié 50–52. lap; Bakách-Besseney György Kállay Miklóshoz, 1945. nov. 8.? (dátuma egyszámjegyű, nem jól olvasható), KGY; Sebestyén Pál (Bp., 1893. szept. 11. – Bp., 1973. okt. 18.) jogász, diplomata. 1937-től 1941-ig a nemzetközi jogi osztály vezetője a külügyminisztériumban, miniszteri osztályfőnök (1941–1944). Az Ideiglenes Nemzeti Kormány idején részt vett a külügyi szolgálat átszervezésében.

⁷⁷ Auer felszólítása a külügyminiszter megbízásából, illetve Uő. Bakách-Besseney Györgyhöz, 1946. jún. 17. MNL OL P 2066 2. doboz 28. dosszié 21–23. lap; Uo. 36. lap Kállay Miklós Bakách-Besseney Györgyhöz címzett sajtó kezű, Luganóban (említett dátummal: V. hó 7.) készített nyilatkozata; Bakách-Besseney György feljegyzése, 1955. febr. 10. KGY.

Nagy Ferenc 1946. május 17-én kelt hivatalos levelében rendelkezésszerű közléseket intézett Bakách-Besseneyhez, kormányfői intézkedésének legitimitásáról a leghalványabb kétséget sem hagyva. A „rendszeres kifizetések” beszüntetésére utasította Bakách-Besseneyt (ezzel már akkor nyitott kapukat döngetett), egyúttal a maga oldaláról máris újra lehetővé tette – saját írásbeli utasítása mellett – az Alap terhére történő juttatásokat. Rögvest rendelkezett is 5000 svájci frank kifizetéséről Soos Géza⁷⁸ részére, aki az 1944-es hazai németellenes ellenállásban vitt lényeges szerepet, majd utóbb elhagyta az országot (kalandos úton repült Bariba 1944 decemberében), s csak 1946 januárjában tért ismét haza, hogy még ugyanazon esztendő májusának végén Svájcba távozzon, ekkor még hivatalos minőségben. Mint az ismert Magyar Testvéri Közösség egyik prominense, az év vége felé kezdődő letartóztatások miatt Soos már nem gondolhatott hazatérésre. A pénzösszeg kiutalását – amint Nagy májusban fogalmazott – Soos „múltbeli járandóságainak részeként” ítélte indokoltnak, amiből arra lehet következtetni, hogy utóbbi, még 1945 folyamán, bizonyos összegű támogatásban részesülhetett az alapkezelők döntése nyomán.⁷⁹ Ezt a feltevést Soos hagyatékának egy-egy levele ugyancsak alátámasztja. 1945 novemberében magyar menekülteket segítő akciók ügyeiben dolgozott Soos, és – mint egy helyen írta – Apor és Besseney „követ urak döntése folytán” Olaszországból utazott be Svájcba. Ugyanekkor, a vele egyidőben Genfben tartózkodó Bakách-Besseneyhez írva kifogásolta a személyét érintő „anyagiak” elbírálását, azt egybevetve egy meg nem nevezett diplomataéval, aki csak 1944 júniusában „disszidált”. Sértődött tónusú levelében Soos jelezte, hogy reménye szerint a „családi pótlék” azért „külön fog értetődni”. Levelének egy-egy másolatát pedig még ugyanaznap megküldte Vladár Ervinnek és az Alap adminisztratív ügyeit ekkoriban bonyolító Bartheldy Tibornak, ami elég egyértelműen azt erősíti, hogy az egykor elhelyezett aranyalapból származó juttatásról esett szó ebben az esetben.⁸⁰

Soos a háború végét követően főként Rómában tartózkodott, de többször töltött el hosszabb időt Svájcban, ahová családjá is hamarosan kikerült. Összességében csupán néhány hónapig volt tehát 1946 februárjától Magyarországon, ahol

⁷⁸ Soos (sok említésben, helytelenül: Soós) Géza (Bp., 1912. okt. 13.–McConnellsburg (Pennsylvania), 1953. szept. 5.) református lelkipásztor, külpolitikus, kulturális szervező. A Magyar Függetlenségi Mozgalom és a Magyar Közösség fontos, irányító személyisége. Korai halálát autóbaleset okozta.

⁷⁹ Nagy Ferenc Bakách-Besseney Györgyhöz, 1946. máj. 7. MNL OL P 2066 2. doboz 28. dosszié 30. lap; Soos Gézáról lásd *Szekér Nóra*: Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története. Bp. 2017. 38., 194., 225–226.

⁸⁰ Soos Géza Velics Lászlóhoz, 1945. nov. 26. GL/91, Soos Géza Bakách-Besseney Györgyhöz, 1945. nov. 8. GL/69, és Uő Vladár Ervinhez és Bartheldy Tiborhoz, 1945. nov. 8. GL/70, Soos Géza irathagyatéka, A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (a továbbiakban: Ráday Levéltár) C/230., 2.d. V. Box.

hamarosan letartóztatás fenyegette. Levelezéséből kitűnik, hogy az Alap akkori kezelőinek mindegyikét ismerte, velük jó, sőt baráti jellegű nexusban állt, és együttműködtek különböző (bizalmas politikai szálakat feltételező) ügyekben.⁸¹ Soos szoros kapcsolatban állt Apor Gábor volt szentszéki követtel, aki a Követi Bizottság tagja lett, 1944–1945 során pedig egy ideig minden bizonnyal igénybe vehetett az Alapból származó összegeket is. Az sem kizárt, hogy az Alapból hozzá eljutó pénzekből Soos tevékenységéhez (főképp a menekültgondozás terén) rendszeres támogatást tudott nyújtani, bár Apor a megmaradt követségi tartalékok felett is rendelkezett, sőt egyházi vonalon más forrásokhoz is hozzájuthatott.⁸²

Apor Gáborral felvették a kapcsolatot a háború végén Olaszországba került prominens személyiségek, így Kállay és a sokáig vele együtt német fogságot elszenvető ifjabb Horthy Miklós (Nicky) is. Rendezetlen, szorult egzisztenciális helyzetben voltak ekkor mindketten. Az emigrációba kényszerült Kállay az anyagi helyzetét még 1952-ben is, francia szóval élve, „précaire”-nek (ingatagnak) minősítette. Egy 1945. júliusi levelében Apor az általa Kállay megsegítésére küldött pénzről tett említést, felidézve utóbbinak egy (előttünk nem ismert) korábbi levelében foglaltakat. A volt miniszterelnök állítólag azt írta, hogy szeretné magát és „Nickit” is – amint Apor fogalmazott – „kistafirozni”. Ennek kapcsán Apor azt javasolta, hogy Kállay „finansziális helyzete” tisztázása érdekében írjon Bakácz-Bessenyeynek, az Alap „ugyanis nála van”. Apor maga az amerikai követség „útján” kapott pénzt, ahová azt – mint írta – „Bessenyeey befizette”, de követségi ellátmánya is volt még, amiből mások számára tudott „lespórolni”. Nem látta tehát akadályát annak, hogy „amíg a helyzet olyan, amilyen”, átmeneti jelleggel gondoskodjanak azokról, akik politikai szerepvállalásuk miatt nehéz helyzetbe jutottak. Levelének végére a szükséges óvatosságra utalva azt írta: „Légy szíves ezen levelet elégetni (nem eltépni).”⁸³

1945. szeptemberében Nicky levelet írt Rómából Bakácz-Bessenyeynek, s a kezelésében lévő svájci „alapok” terhére támogatást kért, mivel – mint írta – „egy szál ruháján” kívül, melyben 1944-ben elhurcolták, semmije sem volt. Bár az Alap konkrét céljával és jellegével ifjabb Horthy nem volt tisztában, mégis jól tudta, hogy kihez kell fordulnia. Nem ismerjük Bakácz-Bessenyeey válaszát a levélre, amely – ha egyáltalán megérkezett – csak nagy késséssel érhetett célba. 1946

⁸¹ Soos Géza Vladár Ervinhez, 1945. nov. 17. (levelét Svájcból Rómába tartva írta) GL/83. és 1945. dec. 14. GL/111; Soos Géza Tompuszhoz (Radvánszky Antal), 1946. nov. 29. GL/46; Tompusz Soos Gézának, 1946. ápr. 26., 46-I./283. Ráday Levéltár, C/230., 2.d. V. Box

⁸² Uo. Soos Géza Apor Gáborhoz (?), 1945. nov. 30. GL/94.; Soos Géza Apor Gáborhoz, 1945. dec. 22. GL/122.

⁸³ Kállay Miklós Dessewffy Gyulának, 1952. nov. 18., és Apor Gábor Kállay Miklóshoz, 1945. júl. 14. KGY.

januárjában Nicky (aki imént említett levelét kétszer küldte el, mert nem volt biztos benne, hogy az a címzetthez eljutott-e) ismét üzent – Kállayra név szerint is hivatkozva. Ezúttal már a németországi Weilheimből (a volt kormányzó akkori tartózkodási helyéről) küldte sorait, megélhetési célokra folyósítható összegekről érdeklődve, főképp apja és családja részére Bakách-Besseneynél, egyértelműen az úgynevezett „Horthy-alap” felhasználhatóságában bízva.⁸⁴ Felettből kétséges azonban, hogy Kállay – mint ekkor ifj. Horthy írta – a „Kormányzó és családja” titulussal illette volna az Alapot valaha is.

Utóbb, 1946 őszén, Nicky személyesen kereste fel Kállayt Capri szigetén, hogy ott szülei „végleges elhelyezése” tárgyában értekezzenek egymással. Sajnos Kállay ezzel kapcsolatos, helyenként virágnyelven fogalmazott levele csupán sejteti, hogy az Alapról is szó volt ekkor, de a levél más – az Alapot érintő – iratok társaságában Bakách-Besseney hagyatékának ide vonatkozó dossziéjában található meg. Ifj. Horthyval azt közölte Kállay, hogy „ezekben a dolgokban” kizárólag ő disponál.⁸⁵ A kormányzó fia említett, 1946. januári (második) érdeklődésére azt a választ kapta még Bakách-Besseneytől, hogy a Kállay által adott „felvilágosítás nem felel meg azoknak az instrukcióknak”, melyeket 1944-ben az alapkezelőkkel közölt, így egyedül tájékoztatást sem adhat. Az elutasítás dacára, így folytatta: „még ma azonban elő fogom terjeszteni az ügyet tengeren túli barátainknak, akiknek állásfoglalása nélkül technikailag sem volna módomban semmit elintézni”. Ezzel elég egyértelműen az amerikaiakra, illetőleg a velük együttműködő, az USA-ban tartózkodó prominens magyarokra utalt, és arra, hogy nélkülük gyakorlatilag semmi nem történhetett már az Alap ügyében (ami természetesen akár kifogás is lehetett). A postafordultával érkező válaszból kiviláglik azonban az is, hogy a Kállayval történt részletes és személyes megbeszélések hiányában nem kívántak az alapkezelők intézkedni Horthyék tekintetében.⁸⁶

Az Alap maradékának átadásához vezető út

Kállay, bár rendelkezési jogot kívánt biztosítani a maga részére, hatást alig gyakorolhatott az Alappal kapcsolatos ügyekre 1945 folyamán. Az alapkezelők (tudniillik a megmaradtak) később mégis ragaszkodtak ahhoz, hogy az ő jóváhagyásával juttassák el a megoldásig az Alap maradékának ügyét, mégpedig az új magyar rezsimmal egyetértésben.

⁸⁴ Ifj. Horthy Miklós Bakách-Besseney Györgyhöz, 1945. szept. 11. és 1946. jan. 11. MNL OL X 10636 53672. tekercs; Hosszabb idézetekkel az utóbbi levélből, illetve összefüggésekre az alábbiakkal lásd Szilágyi J. M. – Sáringer J.: Ifj. Horthy i. m. 141–145.

⁸⁵ Kállay Miklós Bakách-Besseney Györgyhöz, 1946. nov. 8. MNL OL P 2066 2. doboz 28. dosszié 18.

⁸⁶ Bakách-Besseney György ifj. Horthy Miklóshoz, 1946. jan. 19. MNL OL X 10636 53672. tekercs

Nem tudhatjuk bizonyosan, hogy Bakách-Besseney még 1945. május 17-én írt levele eljutott-e végül Kállayhoz, de valószínű.⁸⁷ A levelet ugyanis, a terv szerint, személyesen vitte volna Capri szigetére Royall Tyler, Dulles korábbi jobbkeze, aki 1944-ben a svájci amerikai követség különleges attaséja, majd a menekülteket is felkaroló nemzetközi szervezet, a United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA) képviselője lett.

Kállay sokáig nem kapott vízumot Svájcba, így személyes betekintése az Alap ügyeinek részleteibe egy darabig nem volt lehetséges. Valószínű, hogy az ország és személyes sorsa felett is aggódva, két malomkő között őrlődött, s végül jobbnak ítélte (talán épp angolszász ráhatásra), ha szabad mozgásteret enged az alapkezelőknek, akik csak Kállaynak Svájcban tett személyes jelentéstételük és egy tőle nyert írásos igazolás után kívántak az ügyben továbblépni. 1945 őszétől kezdődően a volt miniszterelnököt már nem akadályozták mozgásában sem az amerikaiak, sem az olasz hatóságok, de végül csak 1946. március 15-én kapott vízumot Svájcba, korlátozott időre.⁸⁸ A maga részéről 1946. május 7-én kelt autográf nyilatkozatával (melyben kérte a rögzítettek közlését Vladárral és Radvánszkyval is), „helyeslőleg” vette tudomásul az addigi „kezelést és felhasználást”, amiképpen az Alap lezárásával kapcsolatos intézkedéseket is. Mivel Nagy Ferenc kormányát a nyugati hatalmak is elismerték, sőt a miniszterelnököt hivatalosan vendégül is látták, valamint az amerikaiak erre vonatkozó határozott nyomása (Tyler útján) szintén egyértelmű volt, a kezelésükben megmaradt vagyon átadásáról az elvi döntést is meghozták. A tényleges átadásra azonban csak a párizsi békekötést követően, 1947 áprilisában került sor.⁸⁹

Bakách-Besseney 1946. május 1-jén személyesen találkozott Párizsban a hivatalos minőségben ott tartózkodó Gordon Ferenc pénzügyminiszterrel, aki abban a tudatban kezdett vele tárgyalni, hogy a döntés egyedül Bakách-Besseney kezében van. Tőle azonban azt a felvilágosítást kapta, hogy a megoldás csak az Alapot kezelők együttes jóváhagyásával lehetséges. Bakách-Besseney először kétségbe vonta Gordon illetékességét és felhatalmazását, továbbá az Alap maradványát a „jelentéktelen” jelzővel írta le. Csak elvi egyeztetést látott ekkor lehetségesnek. Gordon nyomatékkal jelezte, hogy a kincstári javak visszaszerzésének

⁸⁷ Uo. Bakách-Besseney György Kállay Miklóshoz, 1945. máj. 17.

⁸⁸ *Csorba László*: A római magyar követ jelenti... A magyar–olasz kapcsolatok története 1945–1956. Akadémiai doktori értekezés. Kézirat. 2012. 102. 556. jegyz. (<https://bit.ly/36jopqk>, letöltés 2020. jan. 16.) Bakách-Besseney, aki a személyes egyeztetést Svájcban nagyon sürgette, 1946. február 22-én közölte Kállayval, hogy a svájci külügyminisztérium addigi „merek álláspontját” sikerült leküzdenie, így beutazhat, ha visszaútjának időpontját előre rávezetik az utazási okmányra. Lásd Bakách-Besseney György Kállay Miklóshoz (említett dátummal, Párizs, Ritz Hotel) KGY.

⁸⁹ Kállay Miklós Bakách-Besseney Györgyhez címzett saját kezű, Luganóban (említett dátummal: V. hó 7.) készített nyilatkozata, MNL OL P 2066 2. doboz 28. dosszié 36. lap; Bakách-B. feljegyzése, 1955. febr. 10. KGY; Jegyzőkönyv az Alap maradványának átadásáról, 1947. ápr. 9. MNL OL P 2066 2. doboz 28. dosszié. Lásd még *Joó A.*: Gstaad i. m. 716–717.

ügyében a miniszterelnök teljes körű felhatalmazásával rendelkezik. Bakách-Besseney viszont Kállay illetékességére hivatkozott, akinek az eredeti megbízásuk teljesíthetlensége esetén vissza kellene szolgálatniuk a célvagyont, amelyet magánforrásokból „fundáltak” vissza az államkincstárba, és azt, úgymond „elszámolási kötelezettség nélkül” adták nekik át. Ezt követően leszögezte: az Alapot Kállayval szemben az „elítélés” álláspontján maradó kormánynak nem adják ki semmiképp. Gordon itt fenyegető hangnemre váltott, kijelentve, hogy az Alap ellenértékét nem egyenlítették ki. Erre Bakách-Besseney is határozottabb lett, felvillantva egy későbbi peres eljárás lehetőségét, majd lassanként politikai síkra terelte a beszélgetést, konkrétan azt is felvetve, hogy Gordon jövője úgyszintén könnyen az emigráció lehet rövidesen, így, nemhogy a megmaradt „pár százezer” frankot kellene visszakövetelni, hanem inkább újabb pénzüsszegeket volna szükséges külföldre utalni. Gordon a mondottakhoz nem fűzött kommentárt, de sürgette a konzultációt Kállayval, majd arról érdeklődött, hogy ifjabb Horthy Miklós Capri szigetén van-e még. Tárgyalópartnere azt válaszolta, hogy Németországban van, „szűkös anyagi viszonyok” közt, apjával együtt. Gordon furcsának találta, hogy „nem gondoskodtak magukról” időben, mire Bakách-Besseney (meglehető módon) úgy felelt, hogy az Alap „részben erre a célra is szolgált volna”. Gordonnak a megmaradt összeget firtató újabb kérdése elől Bakách-Besseney kitért, de feljegyzésében megállapította: „Azt, hogy az alap eredetileg mennyi volt, azt Gordon tudni látszott.”⁹⁰

Az Alap eredeti összegével Budapesten többen is tisztában voltak, s arról Nagy Ferenc, valamint Gordon is nyilván tudtak. Két hónap sem telt el az után, hogy 1947. április 9-én Gordon végül átvette a megmaradt aranyrudakat, s Nagy Ferencsel együtt ő is emigrációba kényszerült. A Svájcban 1947. május végén már többé hazatérni nem tudó miniszterelnök lemondása egyik feltételeként azt szabta, hogy az ellene is megindult koncepciók eljárás során letartóztatott személyi titkárát, Kapócs Ferencet⁹¹ bocsássák szabadon. A kérését nem teljesítették. Kapócs, aki tudott a Soos Géza számára 1946 májusában 5000 frankot kiutaló Nagy-levélről is, az ellene (a Magyar Közösség ügyében) folyó vizsgálat során – a fentebb mondottakkal tökéletesen egybevágoan – a Kállay-kormány által „kimentett” 6 millió svájci frankról tett említést kihallgatói előtt. Kapócsot Nagy feltehetően beavatta a legbizalmasabb ügyekbe is. Ezen kívül a Magyar Nemzeti

⁹⁰ Bakách-Besseney György feljegyzése Gordon Ferencsel folytatott megbeszéléséről, 1946. május 39–43. lap MNL OL P 2066 2. doboz 2. dosszié 39–43. lap

⁹¹ Kapócs Ferenc (Ráckeresztúr, 1920. jan. 1. – Lausanne, 1977. márc. 8.) miniszteri titkár, igazgató, jogi doktor. 1945. máj. 16. – 1947. máj. 27. között Nagy Ferenc titkára. A miniszterelnök családjának barátja, Nagy leányát feleségül szeretne volna venni.

Bank 1949-ig még bizonyosan rendelkezésre álló könyvelési adataihoz is hozzá lehetett ekkoriban férni.⁹²

1946 májusában Gordon Svájcba utazott. Ezúttal Radvánszkyval tárgyalt Zürichben. A bizalmas, nyílt hangvételű megbeszélésre az után került sor, hogy az alapkezelők személyesen konzultáltak Kállayval, aki addigi eljárásukat jóváhagyta. A Radvánszky által készített feljegyzés az Alap történetének rendkívül fontos forrása. A feljegyzésben említett neveket sajátosan kódolták (így például Kállay=Kristóf, Gordon=Róbert, Nagy Ferenc=Ákos, Tildy Zoltán=Főnök). Radvánszky előjáróban kijelentette, hogy Kállaytól gyakorlatilag szabad kezet kaptak, de a „megoldás még az angolszászok állásfoglalásától is függ”. Arra juttottak, hogy bizalmas eszmecseréjük lényegi elemeiről csak „Ákost és főnökét”, tehát a miniszterelnököt és Tildyt kellene tájékoztatni. Innentől nagyjából – Radvánszky szófordulatával élve – a „fonalat” már együtt „fűzték tovább”, s a Nemzeti Bank volt vezértitkára rátért az Alappal kapcsolatos „angolszász ingerenciára”, vagyis újra egyértelművé tette, nem egyedül döntenek, hanem külső befolyás mellett. Ezután Radvánszky így fogalmazott: „Minthogy az angolszász I.S. [Intelligence Service] minden részletet tud, [...] szükségesnek véltük őket tájékoztatni a vele most folytatott megbeszélés előtt. Előadtuk nekik, hogy nemzeti célra szeretnők juttatni az alap maradványát, s minthogy az ő pártja azokat a nemzeti és polgári célokat képviseli, melyekkel egyetértünk, az alap maradványát Ákos [Nagy Ferenc] kezére szeretnők játszani.”⁹³

Gordont érdekelte, hogy a kérdés az amerikai vagy a brit titkosszolgálatok illetékességébe esik-e inkább, amire azt a választ kapta, hogy mindkettőébe. A részletek ismerete mégis a fentebb már említett amerikaiakra (legfőképp Tylerre) vonatkoztatható inkább, akiknek, mint Radvánszky meg is jegyezte Gordonnak, ő maga hányta a szemére, hogy az 1945. novemberi választások előtt nem adtak pénzt a kisgazdáknak, még kérésre sem. Erre Gordon közbevetette: „nem adtak a marhák”. A diskurzus könnyed stílusban folytatódott, a növekvő egyetértés jegyében, így Radvánszky végül a maradék konkrétabb összegét is megjelölte, értékesítési körülményektől függően 1,2–1,5 millió svájci frankban. Ezután kifejtette, hogy lelkiismeretével nem összeegyeztethető, ha „végeredményképpen”

⁹² *Nagy Ferenc*: Küzdelem a vasfüggöny mögött II. Bp. 1990. 247–251.; Dr. Kapócs Ferenc ügye. ÁBTL 4.1. A-2126/163, 1947 V-2000, NOT.I. 3599/1947/67 vegyes 1 dosszié, és uo. ÁVH kihallgatási jegyzőkönyv (dátum nélküli, Nagy Ferencre vonatkozó dosszié) 3.2.4 K-1416/1.; Dr. Kapócs Ferenc részletes vallomása, 1947. szept. 21. BFL XXV.2.b. 1947-5227 I. Vö. még Nagy Ferenc Bakách-Besseney Györgyhöz, 1946. máj. 7. MNL OL P 2066 2. doboz 28. dosszié 30. lap; Sebestyén P. követnek címzett irat, 1949. márc. 11. Adminisztratív iratok (Gordon-ügy). MNL OL XIX-J-1-k 32. doboz 244. tétel, iratszám: Bo/Biz-1559/1949, a külügyi iktatósz.: 1889/Biz-1949.

⁹³ Feljegyzés a Róberttel [Gordonnal] a zürichi Hotel Neues Schloss-ban 1946. 5. 16-án folytatott beszélgetésről. MNL OL P 2066 2. doboz 28. dosszié 32–33. lap.

Rákosi rendelkezik az Alappal, ezért a következő javaslattal élt, amelynek részleteit a feljegyzés sajnos nem fejt ki: „Ezért gondoltunk Ákosra [Nagy Ferenc], de azt is látjuk, hogy valamit a minisztertanácsnak is kell nyújtani; így önként adódik az alap megosztásának gondolata.” Gordon helyeselt, az azonban homályban maradt, hogy voltaképp mit értett Radvánszky közelebbről a „megosztáson”. Az alapkezelők szívesen átadtak volna összegeket a kisgazdák számára is, „pártnyugta” ellenében. Radvánszky egy neki szóló, Nagy Ferencről kapott levelet is elővett, így demonstrálva a meglepett Gordonnak, hogy tőle függetlenül is kapcsolatban állnak megbízójával, „Ákos”-sal. Gordon kifejezetten aggódni látszott emiatt, de végül megegyeztek, hogy ezután kizárólag a pénzügyminisztert tekintik a tárgyalásokban illetékesnek, csak Nagyot és Tildyt tájékoztatják, utóbbinál pedig Gordon beveti személyes befolyását. Valószínűleg nem a véletlen műve volt, hogy a pénzügyminiszter rövidesen követi kinevezést kapott Bernbe, így 1946. szeptember végén át is nyújthatta ott a megbízólevelét. Tildyvel valóban baráti viszonyt ápolt Gordon, s nyilvánvalóan tájékoztatta is őt. Az előttünk ismert, töredékes levelezésükben csak az Alap 1947-es átadásának külön Tildynek címzett rövid ismertetése és az akkor felvett jegyzőkönyv másolata található meg, az ebből az alkalmából Nagynak tett hivatalos közlésével együtt.⁹⁴

Gordon rövidesen visszajelzett, hogy „elvben” a Radvánszkyval folytatott eszmecserén megfogalmazott „javaslatot” már el is fogadták Budapesten, de „néhány hét” után tér majd vissza az ügyre. A nyár érdemi fejleményeket nem hozott. Bakách-Besseney leveleket váltott júniusban Kállayval, előbbi egyikben említette, hogy Chorin Ferencsel beszélt, aki megerősítette az Alap „nagyobb” összegű, általa magánforrásból történt egykori kiegészítését, majd így folytatta: „jelen körülmények között azonban Chorin persze jobb szeretné, ha őrá hivatkozás nem történék”.⁹⁵

Az érdemi tárgyalások már csak ősszel folytatódtak Gordonnal Bernben. A közlésekbe bizonytalanság vegyült, érezhetővé vált a kisgazda kormánypolitikusok súlyosbodó otthoni helyzete és növekedő félelme, főként a külföldi pénzalapot érintő ügyet illetően, melyet befolyásoltak a „keringő hírek”. Eközben az alapkezelők – Kállayra hivatkozva – feltételeket szabtak, mondván: „fontos, hogy a kisgazdák [kiszgazdák] külön kapjanak, mert ez Mic [Mica=Kállay Miklós beceneve] fő feltétele”. Gordon végül mégis elfogadta, hogy majd az Alap egy része (egyelőre Tildy és Nagy tudomásával) az említett „pártnyugta” révén a kisgazdák

⁹⁴ Uo. 33–34. lap; Gordon Ferenc Tildy Zoltánhoz, 1946. szept. 22., és Uő. külön Tildyhez, valamint Nagyhoz (127/biz-1947. sz. alatt), 1947. ápr. 12. A Független Kisgazdapárt Tudománypolitikai Intézete Kisgazda Levéltára (Kisgazda Örökség és Levéltár Alapítvány, Érd) 17. doboz 176., illetve utóbbiaknál a 177. ő. e.

⁹⁵ Gordon Ferenc Radvánszky Antalhoz, 1946. jún. 1.; Bakách-Besseney György Kállay Miklóshoz, 1946. jún. 22. MNL OL P 2066 2. doboz 28. dosszié 26. és 24. lap.

kezébe kerülhet. Ekkor már készen álltak szövegtervezetek is, amelyeket aláírva megtörténhetett az Alap „hivatalos” és esetleg „nem hivatalos” részének az átadása. A minisztertanács tagjait valójában csak a „hivatalos” összegről informálták volna, mert közülük korábban már tájékoztatást kapott Rákosi Mátyás és Szakasits Árpád is. Gordon ekkor értesült a Soos Gézának átadott 5000 frankos összegről és Nagy vonatkozó, májusi írásos rendelkezéséről, mire megjegyezte: „Milyen könnyelmű a Feri”.⁹⁶

Az október során Svájcba ellátogató Gyöngyösi János külügyminiszternél Gordon sürgette az ügy elintézését. Kállay közben önmagát illetően hiányolta az alapkezelőktől az alaposabb tájékoztatást. Bakách-Bessenyei decemberben az Egyesült Államokba utazott, és addig is, míg onnan visszatért – mint Kállaynak írta –, függőben hagyott, „átmeneti” (Stillhalte) megegyezés maradt érvényben Budapesttel, majd személyes tájékoztatást is ígért a részletekről Kállaynak Tompusz révén. Radvánszky neve alatt (Tompusz) több, burkolt utalásokkal tűzdelt, kódolt neveket tartalmazó levél született, amelyekből arra lehet következtetni, hogy az Alap körül jelentős, egyes személyeket konkrétan is érintő manőverek zajlottak Svájc és Budapest között. Tompusz az egyikben megemlítette, hogy „Róbert” (Gordon) szerint „Ákos” és a főnöke, tehát Nagy és Tildy „pancserek”, a személyes, családi úton történő üzengetés pedig (Tildy által például) túltesz az „István gazda” (Bethlen István) idejében „tapasztaltaknál”. Ha a nevek mindegyike feloldható lenne, minden bizonnyal világosabb képet kaphatnánk az eseményekben szerepet játszó személyi körről. Az alapkezelőket 1947 elején alapvetően Radvánszky képviselte, aki beszámolt az Amerikában tartózkodó Bakách-Bessenyeinek.⁹⁷

Az alapkezelők végül nem álltak el szándékuktól, s az Alap maradékaiként korábban megnevezett arany mennyiséget 1947 áprilisában átadták, de előtte (márciusban) részletes és szignált feljegyzést készítettek újra, amely rögzítette az Alap addigi előtörténetét és az összes körülményt. Leszögezték, hogy „jogi védelmet” az Alap számára nem lehet várni senkitől. A békeszerződést időközben Párizsban aláírták, a kormányt pedig hivatalosan is elismerték, az USA is. Az átadás megtagadása esetén, mint érveltek, az alapkezelőség „politikai kapcsolatai folytán” egyedül az amerikaiaktól várható volt a védelmet. Felidéztek az Alap létrehozásának történetét, de csak azt említették, hogy azt „több személyből álló bizottságra” bízták eredetileg, a nevekről nem szólva. A kezelés – mint rögzítették – a „rendelkezési alapokra vonatkozó szabályok és gyakorlat szerint” történt. A feljegyzés újlag hangsúlyozta, hogy „hivatalos amerikai személyek”, akik az arany

⁹⁶ Feljegyzés Róberttel [Gordon] 1946. szept. 30-án folytatott beszélgetésről (valószínű Radvánszky Antallal) MNL OL P 2066 2. doboz 28. dosszié.

⁹⁷ Feljegyzés Róberttel [Gordon] 1946. nov. 9-én folytatott telefonbeszélgetésről (Radvánszky?) Uo.

ügyében „teljesen tájékozva” és „állandó kapcsolatban” voltak az Alap kezelőivel, azok „többszöri kísérlete ellenére” sem támogatták volna az átadás elkerülését. Az alapkezelők döntésükről külön aláírt jegyzőkönyvet vettek fel, megállapítva, hogy a feltételként szabott felmentvényeiket Nagy Ferencről megkapták. Miután az átadás megtörtént, annak körülményeiről egy „szigorúan bizalmas” (strictly confidential) feljegyzés készült angol nyelven Royall Tyler kérésére, amely magába foglalta a Nagy által aláírt felmentvény fordítását is.⁹⁸

Száll elvtárs és a széfkulcsok: a svájci per

Az Alap úgynevezett maradékának az átadása kifejezetten Nagy Ferenc miniszterelnök részére történt meg a Schweizerische Kreditanstalt zürichi központjának pánccéltermében. (Ez a pénzügyintézet nem azonos, mint sok helyen tévesen olvasható, az Alap elhelyezésére eredetileg szolgáló bankkal!) Az átadott aranyat – mint írásban rögzítették – a „miniszterelnökség rendelkezési alapja részére” vették át, a kisebb értéket képviselő készpénzt pedig a továbbiakban az említett bank 2485. számú széfjében (Tresorfach Nr. 2485.) helyezték el.⁹⁹ Az értéket őrző széfhez két személy számára biztosítottak – minden bizonnyal Gordon kezdeményezésére – egy-egy kulcsot: neki magának és a berni követség kommunista titkárnak, az átadási jegyzőkönyv egyik aláírójának, Száll Józsefnek, aki 1946 nyarán került ki Bernbe, kifejezetten politikai megbízottként, s utóbb jelentős karriert futott be. Száll később életrajzában azt állította, hogy a széf feletti közös rendelkezést neki sikerült elérnie. Gordon a miniszterelnöknek 1947-ben azt írta, hogy „egyelőre úgy intézkedtem”, hogy „én és Száll József titkár úr együttesen rendelkezünk”, későbbi visszaemlékezésében pedig azt, hogy a kommunista követségi titkárral egyetértésben intézkedtek így.¹⁰⁰ Egészen bizonyos, hogy a széf tartalmához ezután szabályosan senki sem férhetett hozzá egészen 1949. augusztus végéig, amikor az már bírósági döntés és a bankkal kötött külön megegyezés nyomán nyílhatott meg a magyar állam képviselői előtt.

⁹⁸ Feljegyzés, mely mellékletét képezi a Cannes-ban 1947. márc. 19-én felvett jegyzőkönyvnek. Jegyzőkönyv (aláírók: Bakách-Besseney György, Radvánszky Antal, Vladár Ervin és Bartheldy Tibor), Cannes, 1947. márc. 19. Feljegyzés angol nyelven, kelt: Genf, 1947. ápr. 16-án. Uo.

⁹⁹ Három hiteles példányban az alapkezelők részére kiállított, részletes átvételi nyilatkozat, 1947. ápr. 9. MNL OL P 2066 2. doboz 28. dosszié; Gordon Ferenc Nagy Ferenchez, 1947. ápr. 9. A Független Kiszagdapárt Tudománypolitikai Intézete Kiszagzda Levéltára (Kiszagzda Örökség és Levéltár Alapítvány, Érd) 17. doboz 176. ó. e.

¹⁰⁰ Uo.; Száll életrajza, dátum nélkül, ABTL 3.1.9. V-159771/1. 9–10.; Gordon kézírata, 1948. május: Notes about the events in Hungary during the years 1945–47. ÁBTL 3.2.3. Mt-1074/17. „Herrick” dosszié (XVII. melléklet). Lásd még *Andreides Gábor*: Egy megbízható elvtárs. Száll József útja az MKP-től a P2-ig. Bp. 2019. 25–28.

Nagy Ferencet 1947. május végén emigrációba kényszerítették, és Svájcból küldte el, nyilvánvalóan zsarolás hatására, a lemondólevelét. Gordon hamarosan szintén lemondott, a széf kulcsát viszont nem volt hajlandó átadni. Később elterjedt, hogy állítólag az Alap maradékának egy részéből valamiképp Nagy is részesült. Bizonyos, hogy ez a Schweizerische Kreditanstalt széfjének tartalmából nem történhetett meg. Nagy valóban felvetette a saját külföldi megélhetésének kérdését, s ennek rendezését egy ideig – egyebek mellett – lemondása feltételül is szabta volna. 1947. május 30-án, államtitkára Balogh István és Gordon telefonbeszélgetésében hangzott el, hogy esetleg 2–300 000 svájci frankot – amely összeget utóbbi jelölte meg Balogh kérdésére – biztosítsanak Nagy részére az Alap maradékának a terhére. (A kérdést Balogh hozta szóba). Ennek kifizetése azonban Száll titkár és egy Rákositól hozzá címzett utasítás nélkül elképzelhetetlen volt, így erre nem lehetett számítani. Balogh páter feljegyzései szerint az Alap maradékából „egy tételben” való nagyobb összeg kiutalását Rákosi kategorikusan elutasította.¹⁰¹

Gordon 1947. június 4-én lemondott követi posztjáról, Magyarországra – ahol utóbb per is fenyegette – nem tért vissza, a trezorban elhelyezett arany ügyében pedig nem működött együtt Száll Józseffel és a berni magyar külképviselettel. Így rövidesen peres eljárásra került sor az ügyben, svájci bírói fórumok előtt, ez pedig kihatott a svájci–magyar kapcsolatokra is, amit utóbb kémkedési ügyek tovább terheltek (Száll ilyen irányú tevékenysége ismert volt a svájciak előtt).¹⁰² A magyar állam a Lifschitz ügyvédi irodát bízta meg azzal, hogy felperesi érdekeit Gordonnal szemben képviselje. Az iroda és megalapítója már hosszú idő óta képviselte Svájcban a szovjet érdekeket is. Isidor Lifschitz ügyvéd 1947. július 23-án nyújtotta be a keresetet Bernben (Obergerichtshof), és ezzel kezdetét vette a „Gordon kontra Magyar Köztársaság” néven futó, végül több bíróság előtt is tárgyalt per, amelyben csak 1949 tavaszán született olyan döntés, amelynek értelmében magyar részről hozzáférhetővé válhatott az Alap maradéka. A per végkimenetele, akárcsak az Alap sorsának korábbi alakulása, külső, politikai hatások függvényében is alakult, a döntések megítélése pedig nagyon eltérő lehetett tisztán jogi, erkölcsi vagy épp nyers realpolitikai megfontolások alapján. A perből csupán néhány fontos elemet és a végjáték lényegi momentumait emeljük itt ki.

¹⁰¹ A Schweizerische Kreditanstalt Zürich hivatalos (német nyelvű) levele Gordonnak, 1947. jún. 19. ÁBTL 3.1.9. V-159771/1.; *Högye Mihály*: Hogyan mondott le Nagy Ferenc? Új Látóhatár 37. (1986) 446–447.; *Szakács Sándor – Zinner Tibor*: A háború „megváltozott természete”. Adatok és adalékok, tények és összefüggések, 1944–1948. Bp. 1997. 334–336. Balogh József feljegyzése (Tildy Zoltán számára) a belügyminisztériumi iratok közt maradt fenn, amire Högye írása is utal.

¹⁰² *Trefás Dávid*: Illúzió, hogy ismerjük egymást. Svájci–magyar kapcsolatok 1944–45 és 1956 között. Bp. 2013. 53–54.; *Andreides G.*: Egy megbízható elvtárs i. m. 28., 30–33.

A magyar állam érvelése abból indult ki, hogy a kormány képviselői legitimnek tekinthetők, így jogosultságuk az állami vagyonhoz való hozzáférésre megkérdőjelezhetetlen. Ezt erősítette, hogy Gordon utódjától a szokásos diplomáciai agrément-t a svájciak nem tagadták meg, és még csak nem is késleltették. (Közben párhuzamosan zajlott egy másik per is a magyaréhoz hasonló román célvagyon kapcsán, amely nyilvánvalóan hatást gyakorolt a perben vitt ügyvédi taktikára.) Gordon augusztusban a saját széfkulcsát bírósági letétbe helyezte. A külügyminisztériumban felmerült, hogy „meg nem becsülhető vagyonérték” tárgyában pereljenek, de erről talán azért tettek le, mert a jóval nagyobb értékű román alap esetében igen magas perköltséggel számoltak.¹⁰³ Gordon ügyvédjének érvelése szerint magyar közjogi kérdésről volt szó, amelyben a svájci polgári eljárásjog alapján valójában nem is lehetett volna ítélni, a lényeg pedig az volt, hogy az Alap az „alkotmányosan” kinevezett miniszterelnököt illette. Erre persze a peres fél könnyen érvelhetett azzal, hogy Tildytől nyerte megbízatását mind Nagy, mind pedig utódja, Dinnyés Lajos. Alapvetően tehát a köz- és magánjogi megközelítés ütközött, ami az Alap létrejöttét illetően is fontos volt. Gordonék a közjogi kérdést állították a középpontba az elhúzódó per során, emellett pedig hangsúlyozták, hogy magánemberek (bankárok, pénzemberek és iparvállalatok) bocsájtották a vagyont eredetileg Kállay rendelkezésére, az pedig nem kerülhetett a Sztójay-kormány kezére sem, annak ellenére, hogy azt szintén az akkori legitim államfő nevezte ki, és képviselőjét Svájcban hivatalosan is elismerték. Azt is aláhúzták, hogy az átadott arany személyhez kötött miniszterelnöki rendelkezési alap volt és maradt. Szerették volna Bakách-Besseneyt, Radvánszkyt vagy Kállayt megidéztetni, de ők egyetlen egyszer sem léptek fel a per során tanúként.¹⁰⁴

A berni eljárás áthúzódott a következő évre, majd szövetségi szinten folytatódott, így a fellebbviteli tárgyalásra már 1949 februárjában került sor a Szövetségi Bíróság (Bundesgerichtshof) előtt, Lausanne-ban. Újabb tárgyalás zajlott le március elején, ekkor pedig gyors döntés született a felperes magyar állam javára, s

¹⁰³ Száll József feljegyzése a Gordon Ferenc és a magyar állam között svájci bíróság előtt folyó per állásáról, 1947. aug. 14., illetve előtte Pro domo külügyi feljegyzés, 72/8.res/48 sz. dátum nélkül. MNL OL XIX-J-1-k, A KÜM általános iratai, Svájc, 32. doboz 244. tétel, admin. iratok: vagyonjogi ügyek.; Lifschitz előzőleg felszólította a bankot, hogy biztosítsa a széfhez való hozzáférést Szállnak, de a trezor bérleti szerződésének kikötésére hivatkozva elutasították, jelezve, hogy jogi szempontból szerintük a tartalom tulajdonjoga irreleváns a szerződéssel szemben. Lásd uo. Lifschitz a Schweizerische Kreditanstalt-hoz, 1947. júl. 19.

¹⁰⁴ Előbb hivatkozott pro domo feljegyzés, 72/8.res/48 sz., Fehr ügyvéd alperesi állásfoglalása (an den Appellationshof des Kantons Bern III. Zivilkammer), 1947. aug. 2., és a későbbi összegző válasz a felperesnek, 1947. dec. 2. MNL OL XIX-J-1-k A KÜM általános iratai, Svájc, 32. doboz 244. tétel, admin. iratok: vagyonjogi ügyek.; Bakách-Besseney György Michael M. Platsmanhez a „Varga versus Credit Suisse” tárgyában, 1957. febr. 21. KGY.

ezzel a Gordon által elindított fellebbezési eljárást végül elutasították. Így a berni bíróság ítélete, amely szerint a széf tartalma és a kulcsok Magyarország aktuális képviselőit illették, jogerőre emelkedhetett.

A döntést követően Budapesten gyors átvételre számítottak. Áprilisban az akkori miniszterelnök, Dobi István kiállította a német nyelvű meghatalmazást Karczag Imre ipari minisztériumi államtitkár és Száll részére. A remélt nagy pillanat a páncléterm falai közt azonban egyelőre elmaradt.¹⁰⁵ A Schweizerische Kreditanstalt erősen vonakodott ugyanis végrehajtani a bírósági ítéletet, arra hivatkozva, hogy az abban foglalt jogi tényállás nem mentesíti a pénzügyintézetet a széf bérleti szerződésében foglalt kitételek alól, így a bank később pereknek és kártérítési igényeknek lehet a kárvallottja. Az ügyben természetesen jelzést tett feléjük Gordon ügyvédje is. Ezért ragaszkodtak ahhoz, hogy csak Gordon és közjegyző jelenlétében nyitják ki a széfet. Hiába került tehát ekkora már régen Szállhoz Gordon korábban bírósági letétbe helyezett kulcsa.¹⁰⁶

Ezt követően az ügy politikai síkra terelődött, a svájci és a magyar diplomácia között pedig egyre nőtt a feszültség, mivel magyar részről Budapesten, majd a berni követségen keresztül is tiltakoztak a svájci külügyminisztériumnál az eljárással kapcsolatban. 1949. augusztus 15-én, a svájciak többszöri kitérése után Szállt fogadták a külügyminisztériumban (Eidgenössisches Politisches Department, Département politique fédéral), ahol diplomáciai demars formájában személyesen is tiltakozhatott. (Előzőleg tájékoztatta az ügy állásáról a szovjet követet.). A hosszas és feszült eszmecsere után néhány nappal újra bekérették Szállt és tudomására hozták, hogy hajlandók a banknál „közbenjárni” a magyar állam érdekében. Bernben kormányzati szinten ekkorra konstataáltak, hogy Svájc gazdasági, pénzügyi és politikai érdekeinek az ügy gyors lezárása kedvez. A megoldás úgy vált lehetségessé, hogy egyrészt a svájci állam, másrészt a magyar fél előre átvállalt minden felelősséget, megfelelő nyilatkozat útján mentesítve a Schweizerische Kreditanstaltot a lehetséges későbbi jogi következményektől. A Kreditanstalt végül politikai nyomásnak engedett, így azután ahhoz is ragaszkodott, hogy a magyar részről adott (de általuk fogalmazott) német nyelvű nyilatkozatot a svájci külügy útján nyújtsák át számukra.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Veszprémy-Bangha Béla jelentése, előadó: Száll J., 10. pol. sz., 1949. febr. 11.; Száll József jelentése Rajk Lászlónak, 1060/35. pol. sz., 1949. március; „VOLLMACHT” titulusú irat, Dobi aláírásával, 1949. ápr. 22. MNL OL XIX-J-1-k A KÜM általános iratai, Svájc, 32. doboz 244. tétel.

¹⁰⁶ Uo. A Schweizerische Kreditanstalt Lifschitzhez, 1949. máj. 20.; Bizalmas feljegyzés Berei Andor részére, 1949. aug. 17.; Száll József Rajk Lászlóhoz, 1949. ápr. 8.; A Schweizerische Kreditanstalt Seifert budapesti ügyvivőhöz, 1949. aug. 8. Bundesarchiv Bern (továbbiakban: BAR), E2200.50-01#1969/83#105.

¹⁰⁷ Száll József jelentése Berei Andornak, 1949. aug. 18. MNL OL XIX-J-1-k A KÜM általános iratai, Svájc, 32. doboz 244. tétel.; Jacques-Albert Cuttat feljegyzése, p.B.22.21.Ho.3.UtOh. – RL. sz.,

Száll végül 1949. augusztus 22-én, két kísérő társaságában megjelent a Schweizerische Kreditanstalt zürichi pánccéltermében és átvette az Alap maradványát képviselő aranyrudakat, amelyek további elhelyezéséről egyelőre a bank gondoskodott. Az előzetes javaslatok és a bankkal történt egyeztetés alapján ezután a Magyar Nemzeti Bank tulajdonát képező letétként az arany feltehetőleg még hosszabb ideig egy másik széfben maradt a Kreditanstaltnál. Az Alap maradványának részét képező kisebb értékű készpénz tekintetében a svájci frankot a banknál vezetett számlán helyezték el, együtt az időközben frankra átváltott portugál escudóval, a dollárkészletet pedig a magyar külügyi megbízottak egyszerűen felvették, majd Budapesten külön átadták az MNB részére.

A „nemzet aranyának” históriája azonban ezzel még nem zárult le, mivel mind a magyar, mind a svájci külügyminisztérium még jó ideig (az ötvenes évek derekán is) foglalkozni kényszerült az ügygel. Gordon és ügyvédje ugyanis rövidesen tiltakoztak, Varga Béla pedig a Magyar Nemzeti Bizottmány képviselőként évekkel később pert indított az Alappal kapcsolatos döntés kapcsán, ami a bank elővigyázatosságát utóbb maximálisan igazolta.¹⁰⁸

*

A tanulmányban foglaltakból megállapítható, kik és milyen körülmények között kaptak megbízást a svájci célvagyron kezelésére. A több hagyatékból származó, egykorú és összeillő dokumentumok szolgáltatták a kútfőt mindehhez. Az aranyletét eredetét, létrehozásának körülményeit sikerült tisztázni, itt azonban – főképp a Svájcba való kijuttatás pontos módját és időpontját illetően – a részletek még homályban maradtak. Igazolható viszont a letét egykori pontos összege (svájci frankban csaknem hatmillió), valamint az aranyrudak száma és súlya is. Kállay Miklós utóbb, már 1947 nyarán, egy Horthy Miklóshoz írt levelében a „sokat emlegetett” svájci arany eredeti értékét ötmillió frankban jelezte meg.¹⁰⁹ Az összeg ugyan kevesebb volt hatmilliónál, de az említett értéket

1949. aug. 15. BAR, E2001E#1972/33#3113, és uo. a Schweizerische Kreditanstalt igazgatóságának levele az Eidgenössisches Politisches Department részére, 1949. aug. 18. A svájci dokumentumokért köszönet illeti Patrick Halbeisent és Marc Perrenoud-t.

¹⁰⁸ MNB Bankosztály a Magyar Külügyminisztériumnak, Bo/B-14 sz., 1949. máj. 6., és Bo/Biz-1559. sz., 1949. márc. 11. Utóbbiban szerepel az 1944-es eredeti súly, 1201, 84786 finomkg. Jelentés Rajk Lászlónak, szám nélkül, 1949. ápr. 8. MNL OL XIX-J-1-k 32. doboz 244. tétel, és XIX-J-1-k 20. doboz 244.b. tétel. (Varga-per anyagai, 1956-tól); A svájci külügyminisztérium a washingtoni követséghez (Eidgenössisches Politisches Department an die Schweizerische Gesandtschaft, p.B.22.21. Ho.3.U'Ch – DZ/hä., 1955. ápr. 16., BAR, E2001E#1972/33#3113.

¹⁰⁹ Kállay Miklós Horthy Miklóshoz, Capri, 1947. júl. 6. KGY.

azért jóval meghaladta, tehát ez is (mint sok egyéb forrásban) csak nagyon hozzávetőleges érték meghatározást képviselt. A jogi természetű problémák abból adódtak, hogy ebben az esetben tekintélyes állami pénzek magánjogi alapon való kezeléséről volt szó. Wettstein János hagyatékából az eredeti trezor száma, illetve az arany átváltásából származó összegek elhelyezésére szolgáló számlaszám is ismert előttünk.¹¹⁰ A Schweizerische Bankgesellschaft és a magyar kormány között létrejött megállapodás részleteiről, a konkrét jogi konstrukcióról azonban nincsenek ismereteink. Erről valószínűleg a bank igazgatótanácsával állapodtak meg 1944 tavaszán. Az alapkezelőknek nyilatkozatot kellett ugyanis tenniük a bank felé, de ezek az iratok sincsenek sajnos a birtokunkban, ugyanúgy, ahogyan az Alapból történt rendszeres kivétek, átváltások és a számlaforgalom adatai sem érhetőek el. Az ide vonatkozó iratanyag valószínűleg fellelhető az UBS (Union de banques suisses, a Schweizerische Bankgesellschaft jogutódja) levéltárában, de nem érintett magánszemélyek vagy kutatók számára egyelőre nem hozzáférhető. A maradék arany súlyát és svájci frankban kifejezett összegét viszonylag könnyen meg lehetett ismerni már korábban is, de az, hogy a per tárgyat képező (már egy újabb banknál, a Schweizerische Kreditanstaltnál) elhelyezett érték mikor és milyen körülmények között kerülhetett ismét a magyar állam hivatalos képviselőinek kezelésébe, csaknem teljes homályban volt korábban, itt azonban ezt a kérdést sikerült feltárni. Az Alap sorsának maradéktalan és teljeskörű tisztázása még várat magára.

THE “GOLD OF THE NATION”

The History of the “Kállay Trust” – Facts and Questions

by András Joó

SUMMARY

Counting on the possibility of the German occupation of Hungary, in February 1944 Hungarian Prime Minister Miklós Kállay decided to establish a trust of a truly high degree. The so-called Kállay Trust was intended to support the working of an émigré government or national representation set up abroad, but it was also to be used to eventually finance the Regent in emigration. Yet the management of the Trust raised legal, political, and moral concerns right from the start, which worsened after 1945 with the restitution of what had remained of it. Although in 1947 the government of Ferenc Nagy and the trustees then in charge came to an agreement about the transfer of the remaining wealth

¹¹⁰ *Joó A.*: Gstaad i. m. 2/a/ii.dok. 689. A bank zürichi főintézeténél 896 A. szám alatt, az értékesítésből származó összeg kötelezően az 1944. A. számú folyószámlára került.

of the Trust, the gold bars preserved in the safe of the Schweizerische Kreditanstalt could only be returned to the ownership of the Hungarian state after several years of litigation. The paper is based on the documents of György Bakách-Besseney, Hungarian Minister to Bern, János Wettstein, Hungarian Minister to Bern before 1943 and Miklós Kállay, as well as on Hungarian and Swiss archival sources.